

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Natálie Forejtová

**Důvěra v soudy ve střední Evropě: vliv na
ochotu ke spolupráci se systémem trestní justice**

**Trust in Courts in Central Europe: Effect on the
Willingness to Cooperate with the Criminal
Justice System**

Praha 2018

Vedoucí práce: doc. Jiří Buriánek

Poděkování

Ráda bych poděkovala doc. Buriánkovi za vedení, podporu a cenné připomínky. Dále děkuji všem, kteří mě během psaní této diplomové práce podporovali.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20.12.2018

.....
Natálie Forejtová

Abstrakt

Tato diplomová práce se věnuje vztahu mezi vnímanou legitimitou soudů, závazkem poslušnosti zákonu a soudům a ochotou spolupracovat s trestním systémem ve střední Evropě. Metodou strukturního modelování byla analyzována data páté vlny European Social Survey a byly vytvořeny a srovnány modely pro Českou republiku, Slovensko, Polsko a Maďarsko. Legitimita je dle Tankebeho konceptualizována jako důvěra v procedurální spravedlnost, distributivní spravedlnost, efektivitu a legalitu. Závazek poslušnosti zákonu je pak potenciálním výstupem vnímané legitimacy.

První hlavní výzkumná otázka řeší univerzální aplikovatelnost teorie procedurální spravedlnost napříč institucemi trestního systému a napříč odlišnými státy. Stejně jako v předchozích výzkumech policie, i u soudů hraje procedurální spravedlnost stěžejní roli pro ochotu kooperovat s policií a soudy. V České republice a Maďarsku má procedurální spravedlnost z dimenzí legitimacy nejsilnější vliv na ochotu spolupracovat. V Polsku procedurální spravedlnost spolupráci neovlivňuje, nicméně je silným prediktorem závazku poslušnosti zákonu a soudům. Na Slovensku hrají instrumentální faktory důležitější roli než procedurální spravedlnost, tento výsledek můžeme vysvětlit buď vysokým strachem z kriminality, který na Slovensku převládá, nebo odlišnými hodnotami ve společnosti.

Druhým hlavním cílem této práce je zodpovězení otázky, zda vnímaná legitimita soudů ovlivňuje ochotu ke spolupráci s policií a soudy přímo, či nepřímo skrze závazek poslušnosti zákonu a soudům. Ve střední Evropě je relativně nízká vnímaná legitimita soudů, stejně jako ochota ke spolupráci, nicméně závazek poslušnosti zákonu a soudům je vysoký. I přesto je však závazek poslušnosti částečně vysvětlován vnímanou legitimitou soudů. V Polsku a Maďarsku pak tento závazek nemá žádný významný vliv na ochotu spolupracovat s policií a soudy, v České republice a na Slovensku je tento vztah nicméně silný.

Klíčová slova: soudy, legitimita, důvěra, procedurální spravedlnost, závazek poslušnosti, strukturní modelování

Abstract

This diploma thesis deals with the relationship between the perceived legitimacy of the courts, the obligation to obey the law and courts and the willingness to cooperate with the criminal justice system in Central Europe. Using structural equation modeling method, I analyzed the fifth wave of the European Social Survey and created and compared models for Czechia, Slovakia, Poland and Hungary. Legitimacy, according to Tankebe, is conceptualized as a confidence in procedural justice, distributive justice, effectiveness and legality. The obligation to obey the law is then a potential effect of perceived legitimacy.

The first research question asks about the universal applicability of the procedural justice theory across criminal system institutions and across different countries. As in the previous research on police, procedural justice plays a pivotal role for the willingness to cooperate with the police and the courts. In Czechia and Hungary, procedural justice is out of all for the dimensions of legitimacy the strongest predictor of the willingness to cooperate. In Poland, procedural justice does not affect cooperation, however, it leads to obligation to obey the law and courts. In Slovakia, instrumental factors play a more important role than procedural justice, which can be explained either by the high fear of crime prevailing in Slovakia or by different values in society.

The second main objective of this work is to answer the question whether the perceived legitimacy of the courts affects willingness to cooperate with the police and the courts directly or indirectly through an obligation to obey the law and the courts. In Central Europe, the perceived legitimacy of the courts as well as the willingness to cooperate are relatively low, but the obligation to obey the law and the courts is high. Despite that, the obligation to obey was found to be partly explained by the perceived legitimacy of the courts. In Poland and Hungary, this obligation does not affect the willingness to cooperate with the police and the courts, but in Czechia and Slovakia this relationship is strong.

Key words: courts, legitimacy, trust, procedural justice, obligation to obey, structural equation modeling

Obsah

1. Úvod	8
2. Důvěra v soudy ve střední Evropě	10
3. Tylerův model kompliance	12
4. Legitimita a závazek poslušnosti	14
4.1. Definice legitimacy	14
4.2 Dimenze legitimacy dle Tankebeho	14
4.3 Závazek poslušnosti ve střední Evropě a jeho prediktory	15
4.4 Vztah mezi závazkem poslušnosti a ochotou spolupracovat s právními autoritami	19
5. Soudy	20
5.1 Utváření vnímané legitimacy soudů	20
5.2 Výzkumy efektu procedurální spravedlnosti soudů	21
6. Význam procedurální spravedlnosti ve střední Evropě	22
6.1 Kontinentální a anglo-americký právní systém.....	22
6.2 Hodnotový kontext.....	23
7. Cíl práce	25
7.1 Výzkumné otázky	26
7.2 Výzkumné hypotézy.....	26
8. Metodologie	27
8.1 Popis modelu	27
8.2 Sběr dat	29
8.3 Analýza dat.....	29
9. Výsledky	32
9.1 Analýza měřících modelů a vnitřní konzistence škál	32
9.1.1 Česká republika	32
9.1.2 Slovensko.....	33
9.1.3 Polsko.....	33
9.1.4 Maďarsko.....	34
9.2 Výsledky korelační analýzy.....	35
9.3 Výsledky strukturní analýzy za jednotlivé státy střední Evropy	36
9.3.1 Český republika	36
9.3.2 Slovensko.....	39
9.3.3 Polsko.....	41
9.3.4 Maďarsko	43
10. Diskuze	45
10.1 Konceptualizace vnímané legitimacy	45
10.2 Platnost teorie procedurální spravedlnosti v kontextu soudů ve střední Evropě.....	46
10.2.1 Procedurální spravedlnosti soudů.....	48
10.2.2 Procedurální spravedlnost ve střední Evropě	51
10.3 Cesta od vnímané legitimacy soudů k ochotě ke spolupráci s trestně-právním systémem.....	52
10.3.1 Prediktory závazku poslušnosti zákonu a soudům	53
10.3.2 Závazek poslušnosti a ochota spolupracovat s trestně-právními institucemi	55
10.4 Srovnání výsledků ze čtyř stredoevropských států.....	56
10.5 Omezení práce	58

Použitá literatura	64
Přílohy	76
Příloha 2: Měřicí modely a vnitřní konzistence škál	81
Česká republika.....	81
Slovensko	82
Polsko	83
Maďarsko.....	84
Příloha 3: Výsledky korelačních analýz	85
Česká republika.....	85
Slovensko	85
Polsko	86
Maďarsko.....	86

1. Úvod

Udržení pořádku v zemi závisí z velké míry na dobrovolné spolupráci veřejnosti s trestně-právními institucemi a jejich autoritami. Dle Tylera lidé dodržují zákon a pomáhají policii a soudům díky tomu, že je vnímají jako spravedlivé a legitimní. Společnost věří, že instituce trestního práva jednají v nejlepším zájmu společnosti, a díky tomu jsou lidé ochotni pomáhat při nahlašování a vyšetřování trestných činů a vypomáhat u soudu jako svědci (Lind & Tyler, 1988; Tyler, 1990; Tyler & Huo, 2002).

Předchozí výzkumy opakovaně dokládají, že spravedlnost procesů je nejdůležitější složkou legitimacy, a také významnějším prediktorem kompliance se zákonem a spolupráce s policií a soudy než instrumentální faktory (Hough, Jackson & Bradford, 2014; Jackson et al., 2012a; Sunshine & Tyler, 2003a; Sunshine & Tyler, 2003b; Tyler & Huo, 2002). Teorie procedurální spravedlnosti přichází jako protipól deterenční teorie, která podněcuje trest jakožto nástroj udržení pořádku ve společnosti (např. Gibbs, 1975; Zimring & Hawkins, 1973). Z krátkodobého hlediska mohou být výhrušky trestu a donucovací prostředky efektivní, avšak z dlouhodobého hlediska přináší riziko, že policie a soudy přestanou být v očích veřejnosti legitimní a povedou k odcizení společnosti od daných institucí (Fagan, 2008).

Přestože Tyler se ve své původní Chicagské studii věnoval i důvěře a legitimitě soudů (Tyler, 1990), současný výzkum se zaměřuje ve většině případů pouze na studium policie, a víme relativně málo o tom, jaké má vnímání soudů dopady na ochotu dodržovat zákony a spolupracovat se systémem trestního práva. Většina společnosti nemá osobní zkušenost s trestními soudy, a pokud ano, tato zkušenost se od zkušenosti s policií značně liší. Je proto pravděpodobné, že si lidé vytváří obrázek o soudech jinou cestou než v případě policie, pravděpodobně s významnou rolí médií (Brickman & Bragg, 2007; LaRowe, 2010; Ramirez, 2008). Bylo by proto chybné generalizovat poznatky ze studia policie a bez předchozí analýzy je aplikovat i na instituci soudu.

Dalším problémem současných studií je to, že pocházejí většinou z vyspělých západních států, a to nejčastěji z anglo-amerického prostředí. Je nejasné, zda důvěra a legitimita fungují stejně v rozvíjejících se státech, v nedemokratických režimech nebo ve společnostech, které teprve nedávno prošly transformací a chybí zde zkušenost

trvalého a stabilního právního systému (Eisner & Nivette, 2014). Střední Evropa se odlišuje od západních států svou historií, kulturou a hodnotami, stejně jako vnímáním a hodnocením trestně-právního systému. Důvěra a vnímaná legitimita soudů je zde velmi nízká, přesto ale lidé cítí vysoký závazek řídit se zákonem a příkazy soudů (Jackson et al., 2013; Vlachova, 2013).

Tato práce si klade za cíl zmapovat, jak vnímaná legitimita soudů ve střední Evropě souvisí se závazkem poslušnosti zákonu a soudům a také s ochotou ke spolupráci s trestněprávními institucemi. Pokusím se zodpovědět otázku, zda můžeme potvrdit teorii procedurální spravedlnosti i v kontextu soudů v tomto geografickém regionu. Dále mě bude zajímat, zda vnímaná legitimita soudů, která je relativně nízká, souvisí se závazkem poslušnosti, který je v těchto státech vysoký, a také zda má tento vysoký závazek poslušnosti vliv na ochotu ke spolupráci s policií a soudy.

V teoretické části práce představím koncept důvěry v soudy a pokusím se blíže přiblížit také specifika post-komunistických států. Poté se budu věnovat Tylerově modelu kompliance a ochoty ke spolupráci (Tyler, 1990) a vysvětlím teorii procedurální spravedlnosti. Další část teoretické práce se pak věnuje konceptům a definicím legitimacy, přičemž se budu zaměřovat zejména na složku závazku poslušnosti zákonu a trestněprávním autoritám a představím koncepci J. Tankebeho (2013), kterou budu v empirické části práce aplikovat. Závazek poslušnosti je v post-komunistických státech značně vysoký, a proto je nutné věnovat mu zvýšenou pozornost a přizpůsobit chápání a konceptualizaci legitimacy danému regionu. Další dvě kapitoly se budou věnovat vlastnostem instituce soudů a také specifickým regionu střední Evropy, které mohou zapříčinit odlišný efekt procedurální spravedlnosti. V metodologické části práce popíši model a datové soubory, které budu ve výzkumu používat, a metodu strukturního modelování, pomocí níž budu data analyzovat. V závěrečné diskuzi budu výsledky srovnávat s předchozími výzkumy a uvedu také limity této práce.

Výsledky analýzy mohou sloužit k diskuzi o univerzální aplikovatelnosti teorie procedurální spravedlnosti napříč institucemi a geografickými regiony. Srovnání s předchozími výzkumy pomůže bližšímu pochopení specifických vlastností soudů ve střední Evropě. Výsledky mimo jiné přispějí do diskuze o dimenzích legitimacy a roli závazku poslušnosti.

2. Důvěra v soudy ve střední Evropě

Ve srovnání se státy západní Evropy je celková důvěra v soudy ve střední Evropě nižší. Soudy odvádějí velmi dobrou či dobrou práci pouze podle 32,4 % Čechů, 35,9 % Slováků, 47,5 % Maďarů a 45,5 % Poláků. Pro srovnání s výsledky ze západní Evropy, práci soudů hodnotí dobře 55,4 % obyvatel Velké Británie, 62,4 % Němců a 81,1 % Dánů¹.

To, že zde stále převládá nízká důvěra v soudy a v instituce obecně, je poměrně překvapivé. Transformace z totality do demokratického režimu je ve státech střední Evropy považována za úspěšnou, a to zejména ve srovnání s dalšími post-komunistickými státy. Lidé ve střední Evropě relativně brzy dosáhli podobných politických a občanských práv, jakých se těší občané západní Evropy (Fidrmuc, 2002), HDP významně vzrostlo (The World Bank, 2016) a také byly v těchto státech úspěšně ustanoveny Ústavní soudy (Schwartz, 1998). Vzhledem k tomu, že nízká důvěra v soudy je rysem typickým pro většinu států východní Evropy (ESS, 2011b; Jackson et al., 2013), můžeme ji interpretovat skrze společnou historii post-komunistických zemí.

Nízkou důvěru můžeme chápat z pozice socializačních teorií. Stejně jako děti si vytvářejí pouto k autoritám již v průběhu socializace (Easton, Dennis & Easton, 1969), důvěra v instituce se vytváří již během raného života v reakci na osobní zkušenost (Rose & McAllister, 1990). Dnešní nedůvěra v instituce může být tedy pozůstatkem minulého režimu, kdy byly instituce podřízeny Komunistické straně a velká část jejich aktivit sloužila naplnění jejich osobním zájmů (Mishler & Rose, 1997). Během okupace pak bylo právo vnímáno jako prostředek útlaku. Vzhledem k tomu, že velká část populace střední Evropy byla socializovaná do komunistického režimu, během něhož soudy působily v procesech politického stíhání a základní občanská práva byla opakovaně potlačována, je pravděpodobné, že toto vnímání soudů jako nelegitimních přetrvává mezi lidmi dodnes (Balcerowicz, 2009; Kurczewski, podle Burdziej, Guzik & Pilitowski, 2018). Krajewski (2014) také dodává, že systém je stále ve společnosti vnímán ne jako instituce pro veřejnost, nýbrž jako nástroj sloužící zájmům státu a mocných osob.

Důvěra se ale vytváří i později během života na základě hodnocení výkonu

¹ Vážená data jsou dostupná na stránce Nesstar Web View.

dané instituce (Rose & McAllister, 1990). Ve východní Evropě je stále velmi častá korupce (Transparency International, 2017) a užívání neformálních sítí kontaktů (Grodland 2007). Kromě toho panuje ve společnosti pocit, že po změně režimu se korupce a kriminalita prudce zvýšily. Může za to fakt, že během komunistického režimu byla míra kriminality i korupce podhodnocená, a začalo se o ní více hovořit až s příchodem svobodných médií. Všechny tyto skutečnosti vedly k tomu, že důvěra v trestní systém zůstala i po změně režimu velmi nízká (Balcerowicz, 2009).

3. Tylerův model compliance

Tyler ve své průlomové studii *Why people Obey the Law* (1990) pokládá otázku, proč se lidé řídí zákony a poslouchají příkazy autorit, když je mnohdy v jejich vlastním zájmu pravidla porušit. Na základě empirických poznatků z tzv. Chicagské studie nabízí dvě hlavní vysvětlení. Z prvního, instrumentálního úhlu pohledu, se lidské chování utváří skrze zvážení přínosů a rizik, které určité jednání přináší. Lidé se proto při rozhodování, zda uposlechnout zákon či ne, rozhodují zejména dle potenciálních zisků a ztrát spojených s určitým činem. Zastánci tohoto přístupu přicházejí při řešení problému kriminality s návrhy, které zvyšují pravěpodobnost postihu a zpříšňují případný trest.

Mnoho lidí nicméně zákony dodržuje i v situacích, kdy jsou rizika postihu a trestu malá, a zároveň porušují pravidla i tam, kde jsou rizika vysoká. Druhé vysvětlení proto nabízí tzv. normativní přístup, který zdůrazňuje osobní hodnoty a vnímání dobra a zla. Tato vnitřní vnímaná zodpovědnost k dodržování zákonů má dva hlavní zdroje. Tím prvním je vlastní morálka, druhým pak legitimita autorit. Legitimitou se v tomto podání myslí důvěra, že autority mají právo určovat naše chování.

Dobrovolné dodržování zákona a ochota spolupracovat s policií a soudy je utvářena zejména skrze osobní zkušenost s těmito autoritami, a je založená na vnímané neutralitě a spravedlnosti procedur. Tyler přichází s myšlenkou, že úctyhodné jednání a respekt ze strany autorit je pro lidi důležitější než spravedlnost výsledku rozhodnutí. Procedurální spravedlnost je stěžejní jak pro vnímanou legitimitu právních autorit, tak pro krátkodobé i dlouhodobé přijetí rozhodnutí policie a soudů. Když lidé vnímají instituce jako spravedlivé, vnímají je také jako oprávněné prosazovat zákony a jsou ochotnější zákony dodržovat a spolupracovat s trestněprávním systémem (Tyler, 2003).

Tyler vysvětluje důležitost procedurální spravedlnosti psychologicky. Jedinec vnímá úctyhodné zacházení jako odraz vlastního společenského postavení. To, že je s ním zacházeno s respektem, v něm poté zesiluje pocit příslušnosti k dané společnosti, a jedinec je více ochoten dodržovat její pravidla a zákony (Tyler, 2006). Z toho pak vyplývá, že čím více se jedinec s danou společností identifikuje, tím vyšší má tendenci chovat se podle jejích norem. Také to, nakolik panuje ve společnosti konsenzus ohledně pravidel chování a jednání, ovlivňuje důležitost procedurální

spravedlnosti - čím vyšší je konsenzus, tím má procedurální spravedlnost silnější efekt. Podobně pak platí, že procedurální spravedlnost má vyšší význam u institucí, s kterými se jedinec identifikuje. Když je vnímaná legitimita dané autority nízká, vliv procedurální spravedlnosti je nižší a přijetí rozhodnutí je založeno spíše na příznivosti výsledků. Naopak se ukazuje, že socio-demografické faktory nemají na efekt procedurální spravedlnosti žádný významný vliv - nebyly nalezeny rozdíly mezi pohlavími, ani mezi různými věkovými, socio-ekonomickými nebo etnickými skupinami (Tyler & Lind, 2001).

4. Legitimita a závazek poslušnosti

4.1. Definice legitimacy

Mezi odborníky se přesné chápání legitimacy liší. Ve své původní práci definuje Tyler (1990, s. 25) legitimitu jako *"přijetí potřeby přizpůsobit své chování požadavkům externí autority"*. I ve svých pozdějších pracích vyzdvihuje Tyler (2003, 2006) závazek jednotlivce poslouchat příkazům autorit jakožto základní prvek legitimacy. Podobně i Kelman a Hamilton (1989) chápou legitimitu jako pocit závazku poslechnout autoritu, a to namísto toho, aby se jedinec rozhodoval na základě kalkulace potenciálních výnosů a rizik anebo dle vlastního morálního úsudku.

Pokud bychom však jako základní prvek legitimacy považovali závazek poslušnosti, bylo by možné mnoho nedemokratických autorit a režimů nazývat legitimními. Bottoms a Tankebe (2012) upozorňují, že závazek poslušnosti autoritě nestačí k tomu, aby byla autorita považovaná za legitimní. Autorita musí podle nich také jednat dle předem určených pravidel. Podobně Beetham ve své knize *The Legitimation of Power* (1991) vysvětluje legitimitu autority jako multidimenzionální konstrukt závislý na třech podmínkách: 1) společnost jí dobrovolně odevzdává svůj souhlas, 2) autority sdílejí stejné hodnoty jako společnost a 3) jednají dle zákona a pravidel ustanovených ve společnosti. Jde tedy o reciproční vztah, kdy ne jen že společnost poslouchá autority, ale autority zároveň nejednají libovolně, nýbrž dle hodnot a pravidel, které společnost zaujímá.

Beethamova definice slouží jako teoretická předloha vymezení legitimacy v mnoha empirických výzkumech. Například v European Social Survey (2011a) je legitimita měřena třemi faktory: 1) závazek poslušnosti, 2) sdílené hodnoty a 3) vnímaná legalita. Jednotlivé dimenze legitimacy jsou pak dle autorů modulu ESS (2011a) vysvětlovány efektivitou a důvěrou v procedurální a distributivní spravedlnost.

4.2 Dimenze legitimacy dle Tankebeho

Ve východní Evropě je velmi vysoká míra pocitu závazku poslušnosti zákonu a soudům, ale zároveň důvěra v soudy je ude obecně nízká (Jackson et al., 2013; Vlachova, 2013). Tento nesoulad vede k nutnosti užití jiné konceptualizace legitimacy,

než je ta, kterou navrhnul Beetham (1991) a která je užívaná také autory modulu ESS (2011a).

Proti Beethamovu vymezení legitimacy se staví Tankebe (2013). Namítá, že lidé mohou cítit závazek poslušnosti ne jen pokud vnímají autoritu jako legitimní, ale i z pocitu bezmoci nebo ze strachu, co by následovalo, pokud by autoritu neposlechli. Závazek poslušnosti tedy může podle Tankebeho existovat i vůči autoritám, s jejichž chováním společnost nesouhlasí. Tankebe proto navrhuje vlastní konceptualizaci legitimacy, přičemž ta má čtyři dimenze - procedurální spravedlnost, distributivní spravedlnost, efektivitu a vnímanou legalitu.

Procedurální spravedlnost se skládá ze dvou částí: 1) "kvalita rozhodování" (na základě faktů, neutralita procedur) a 2) "kvalita jednání s jedincem" (s respektem, s ohledem na práva a důstojnost). Distributivní spravedlnost odkazuje na přiměřenost a konzistenci při rozhodování s ohledem na spáchaný čin. Co se týče incitucí trestního systému, důležitá je zde férovost soudních rozhodnutí pro všechny skupiny ve společnosti, zejména se jedná o spravedlnosti mezi lidmi rozdílného socio-ekonomického statusu a etnicity. Dalším aspektem distributivní spravedlnosti je pak rovnováha mezi spáchaným činem a trestem, který za něj následuje, přičemž trest nesmí být ani příliš mírný, ani příliš přísný (Fagan, 2008). Instituce a jejich autority také musí přinášet efektivní výsledky (Tankebe, 2013). V případě trestněprávních institucí jde zejména o efektivitu v prevenci kriminality, ale ohled je kladen i na nízkou finanční a časovou náročnost těchto procesů (Rottman, 2010). Poslední dimenzí legitimacy je dle Tankebeho legalita, tedy to, zda autority postupují při vykonávání práva ve shodě se zákony ustanovenými ve společnosti. Tato dimenze je tedy shodná s původní Beethamovou konceptualizací (Beetham, 1991).

Závazek poslušnosti zákonu a autoritám je pak samostatný konstrukt stojící mimo legitimitu, přičemž může být jejím důsledkem, ale také může být na legitimitě zcela nezávislý (Tankebe, 2013).

4.3 Závazek poslušnosti ve střední Evropě a jeho prediktory

Data ESS (2010) ukazují, že v post-komunistických státech je závazek poslušnosti zákonu a trestně-právních autorit vyšší, než ve zbytku Evropy (Jackson et al., 2013; Vlachova, 2013). Z hlediska proporce lidí, kteří souhlasí s výrokem, že

„všechny zákony se musí striktně dodržovat“, se ze 27 států umístili Maďaři jako 3. (85,9 %), Slováci 5. (84,3 %), Poláci 8. (81 %) a Češi jako 23. (70,5 %). Vysoká míra souhlasu s tímto výrokem ve státech východní Evropy, a naopak velmi nízký souhlas ve skandinávských státech, může být zapříčiněn formulací daného výroku. Důraz kladený na striktní dodržování může vytvářet dojem autoritářského přístupu (Jackson et al., 2013). Další výroky měřící závazek poslušnosti zákonu a soudům jsou však formulovány v jiném tónu, přesto přináší pro střední Evropu podobné výsledky. Co se týče výroku, že „všichni mají povinnost podřídit se konečnému rozhodnutí soudu“, Poláci se umístili jako 4. (73,9 %), Češi 6. (70,2 %), Maďaři 10. (65,2 %) a Slováci 18. (59,4 %). Dle proporce lidí, kteří nesouhlasili s výrokem „udělat správnou věc občas znamená porušit zákon“, se umístili Maďaři jako 3. (38,8 %), Poláci 12. (24,8 %), za nimi Češi 13. (24,2 %), a pouze Slováci se umístili pod Evropským průměrem a skončili 17. (19,1 %)². Tato zjištění jsou překvapivá zejména proto, že v post-komunistických státech je zároveň nižší vnímaná důvěra ve spravedlnost, efektivitu a legalitu těchto institucí (ESS, 2011b; Jackson et al., 2013; Vlachova, 2013). Z hlediska proporce lidí, kteří spíše věří, že jsou soudy efektivní, se umístili z 27 zemí Evropy Maďaři jako 9. (50,6 %), Poláci 13. (38,7 %), Češi 18. (29,7 %) a Slováci 21. (25 %). Co se týče důvěry v procedurální spravedlnost, pořadí v rámci střední Evropy je podobné – Poláci jsou 13. (60,6 %), Maďaři 15. (57 %), Češi 17. (55,6 %) a Slováci 21. (44,1 %). Data měřící distributivní spravedlnost mezi chudými a bohatými umisťují Polsko na 13. místo (41 % lidí si myslí, že jsou soudy spravedlivé), za ním Maďarsko (40,9 %), Slovensko 16. (36,5 %) a Českou republiku 17. (34,1 %). Legalita soudů je měřena třemi položkami – v neúplatnosti soudů jsou Češi na 5. místě (37,1 % lidí si spíše myslí, že soudci neberou úplatky), Maďaři na 15. (60,8 %), Poláci na 21. (56,1 %) a Slováci na 26. místě (18,2 %); další položkou měřící vnímanou legalitu byla otázka, zda soudy ochraňují bohaté a mocné – dle pořadí proporce lidí, kteří s tímto výrokem nesouhlasí, se umístili Maďaři 12. (23,8 %), Češi 16. (16,3 %), Poláci 17. (15,7 %) a Slováci 24. (7,7 %); z hlediska nesouhlasu s výrokem, že práce soudů je ovlivněna politickými tlaky, byli obyvatelé Polska 13. (18 %), Maďaři 14. (15,8 %), Češi 18. (11,2 %) a Slováci 19. (10 %)³.

² Vážená data jsou dostupná na stránce Nesstar Web View.

³ Vážená data jsou dostupná na stránce Nesstar Web View.

Zdá se tedy, že lidé mají v těchto státech pocit, že by měli trestně-právní instituce poslouchat i přesto, že s jejich jednáním obecně příliš nesouhlasí a nedůvěřují jim. Jak bylo již zmíněno výše, dle Tylera (1990) můžeme kompliance a poslušání nařízení autorit vysvětlit kromě legitimacy i morálitou a vnímaným rizikem postihu při neuposlechnutí. Je tedy možné, že ve státech střední a východní Evropy bude závazek poslušnosti lépe vysvětlen těmito faktory než samotnou legitimitou. Měli bychom se proto také podívat na podrobnější hodnoty těchto proměnných pro dané čtyři státy.

Morálka obyvatel střední Evropy je ve srovnání se zbytkem Evropy spíše benevolentní. Při položení otázky, jak špatné je „*nahlášení zveličené nebo nepravdivé pojistné škody*“, se z 27 států umístilo Maďarsko na 18. místě (špatné je to podle 83.7 % obyvatel; první místo obsadil stát s nejvyšší proporcí lidí, kteří považují čin za špatný), Polsko na 19. místě (81.2 %), Slovensko na 21. místě (78.9 %) a Česká republika na 23. místě (78.3 %). Všechny čtyři státy se tedy umístily pod celoevropským průměrem. Za špatné považuje „*koupení něčeho, o čem se jedinec domnívá, že může být kradené*“ také menší proporce lidí, než je Evropský průměr, ve všech středoevropských státech kromě Polska. Polsko se umístilo na 11. místě (90.5 % považuje za špatné), Maďarsko na 22. místě (77.9 %), Slovensko na 24. místě (75.9 %) a Čechy na 26. místě (jen 73.7 % považuje za špatné). Co se týče „*dopuštění dopravního prostředku, jako je překročení rychlosti nebo projetí na červenou*“, pouze Poláci se umístili nad evropským průměrem 9. (81.4 % považuje za špatný), dále pak Maďaři se umístili 14. (75.6 %), Slováci 16. (73.2 %) a poslední Češi 17. (71.6 %)⁴. Z těchto dat můžeme tedy usoudit, že osobní morálka obyvatel České republiky, Slovenska a Maďarska je ve srovnání s jinými státy více benevolentní, pouze v Polsku je osobní morálka relativně podobná evropskému průměru. Je tedy málo pravděpodobné, že by nám osobní morálka mohla nějak významně vysvětlit, proč je ve střední Evropě vysoký závazek poslušnosti zákonu a soudům.

Vnímané riziko postihu je opět ve střední Evropě spíše nízké, pouze v Maďarsku je nadprůměrná. Z hlediska proporce lidí, kteří považují za pravděpodobné, že by byli dopadeni a potrestáni, pokud by „*nahlásili zveličenou nebo nepravdivou pojistnou škodu*“, se umístili Maďaři na 10. místě (63.9 % si myslí, že je to pravděpodobné), Slováci na 14. (61 %), Poláci na 17. (57.9 %) a nakonec Češi až

⁴ Vážená data jsou dostupná na stránce Nesstar Web View.

na 24. místě (50.9 %). Co se týče „*koupení něčeho, co bylo zřejmě kradené*“, se Maďaři umístili 4. (53.9 %), zbytek střední Evropy až pod průměrem. Poláci se umístili 15. (45.3 %), Češi 18. (44.2 %) a Slováci 20. (39.1). Dle proporce lidé, kteří považují za pravděpodobné, že by byli potrestáni pokud by „*spáchali dopravní přestupek, jako je překročení rychlosti nebo přejetí na červenou*“, se umísilo Maďarsko na 13. místě (65 %), za ním hned Polsko (64.5 %), Česká republika na 19. místě (59.2 %) a Slovensko na 22. místě (52.7 %)⁵. Pouze v Maďarsku je tedy relativně vysoké vnímané riziko postihu, v ostatních státech střední Evropy však nepovažují občané za příliš pravděpodobné, že by byli při spáchání trestného činu dopadeni a potrestáni.

Podobně silný pocit závazku poslušnosti se vyskytuje také v nedemokratických režimech, například v totalitárních systémech (Arendtová, 1968) nebo v koloniálních režimech (Tankebe, 2008). Tyto systémy spoléhají na nátlak a nucený souhlas s režimem, ale zároveň zde funguje do určité míry i dobrovolná spolupráce s trestním systémem. Například v nacistickém Německu nebo v komunistickém režimu ve východní Evropě lidé ochotně donášeli tajné policii informace o ostatních spoluobčanech (Karstedt, 2013). Vysoký závazek poslušnosti vůči autoritám, které nejednají v souladu s obecně uznávanými společenskými hodnotami, mohou přinést značná rizika. Z historie a experimentálního výzkumu víme, že lidé mohou v těchto situacích poslechnout příkazy autorit i přesto, že se neshodují s jejich vlastními morálními hodnotami (např. Kelman, 2001; Milgram, 1974).

Při zpětném pohledu do minulosti a při analýze současných nedemokratických systémů tedy docházíme k závěru, že v nich existoval či stále existuje pocit závazku dodržovat zákon a poslouchat příkazů autorit, přestože tyto autority mohou jednat nespravedlivě, nelegálně a bez hodnotového souladu s většinovou společností. Dalším poznatkem je pak to, že vysoký pocit závazku poslušnosti, který ale není zakotven v důvěře v instituce, jsou charakteristiky, které se objevují právě v nedemokratických společnostech a mohou vést ke značným společenským rizikům. To, že podobný

⁵ Vážená data jsou volně dostupná na stránce Nesstar Web View.

fenomén najdeme i v Čechách v 21. století můžeme tedy interpretovat jako pozůstatek předchozích režimů.

4.4 Vztah mezi závazkem poslušnosti a ochotou spolupracovat s policií a soudy

Ochota ke spolupráci s policií a soudy je ve střední Evropě ve srovnání se zbylými státy, které se účastnily 5. vlny ESS (celkem 27 států), opět nízká. Z hlediska všech ukazatelů se umísťují všechny sledované státy pod průměrem: dle proporce těch, kteří by byli ochotni zavolat policii, pokud by „*viděli někoho, jak srazil člověka k zemi a ukradl mu peněženku*“ se umístilo Polsko na 18. místě (91.4 %), Česká republika na 20. místě (88.6 %), Maďarsko na 22. (86.4 %) a Slovensko na 24. místě (82.7 %); z hlediska podílu těch, kteří by byli ochotni „*identifikovat osobu, která to udělala*“ je Maďarsko na 19. místě (79.2 %), hned za ním Česká republika (76.6 %), Slovensko je na 23. místě (73.7 %) a Polsko na 25. místě (59.6 %); z hlediska ochoty „*svědčit proti obžalovanému u soudu*“ jsou Maďaři na 19. místě (67.2 %), Slováci na 21. místě (64.2 %), Češi na 24. místě (55.5 %) a Poláci předposlední (44.3 %).

Co se týče efektu závazku poslušnosti na ochotu ke kooperaci s policií a soudy, výsledky předchozích studií nejsou jednoznačné. V Ghaně (Tankebe, 2009), na Jamajce (Reisig, Michael & Lloyd, 2009) ani na Slovinsku (Reisig, Tankebe & Mesko, 2012) nebyl nalezen žádný signifikantní vztah mezi závazkem poslušnosti policie a ochotou spolupracovat s právními autoritami. Stejně tak v Čechách, Polsku a na Slovensku vztah mezi závazkem poslušnosti a ochotou spolupracovat nedosahoval hladiny signifikance 5 %. (Moravcová, 2006). Co se týče soudů, ve výzkumu z Jižní Afriky nebylo prokázáno, že by legitimita vedla k souhlasu se soudním rozhodnutím, a proto autoři Gibson a Caldeira (2003) usoudili, že ve společnostech, kde se režim teprve transformuje z nedemokratického v demokratický, pravděpodobně neexistuje spojení mezi závazkem poslušnosti a přijetím rozhodnutí autorit.

Naproti tomu ve Velké Británii se ukazuje, že závazek poslušnosti policii vede k vyšší ochotě s ní spolupracovat (Bradford, 2012; Jackson et al., 2012b). Moravcové (2016) se také tento vztah podařilo ověřit a potvrdit v Maďarsku.

5. Soudy

Přestože ve své původní Chicagské studii se Tyler (1990) věnoval legitimitě policie i soudů, pozdější výzkum se zaměřuje téměř výhradně na studium policie a legitimita soudů se zkoumá většinou jen v souvislosti s Nejvyšším nebo Ústavním soudem. Osobně nicméně považuji za chybné poznatky o policii slepě generalizovat i na trestní soudy.

5.1 Utváření vnímané legitimacy soudů

Osobní zkušenost s policií a s trestními soudy se může značně lišit. Obecně platí, že instituce, s kterou mají občané méně osobního kontaktu, má také nižší důvěru. Díky tomu se policie většinou těší větší důvěře než soudy, a ty naopak bývají pro společnost důvěryhodnější než vězeňské instituce (Indermaur & Roberts, 2009). Tomu odpovídají i výsledky výzkumu ESS, podle kterých je obecně důvěra v soudy nižší než důvěra v policii ve všech regionech Evropy (ESS, 2011b; Jackson et al., 2013).

Vzhledem k tomu, že lidé mají většinou méně osobní zkušenosti s trestními soudy než s policií, je pravděpodobné, že se důvěra těmto institucím utváří jinou cestou. Zatímco s prací policie se lidé setkávají i osobně (případně zprostředkovaně skrze zkušenosti blízkých osob), s trestními soudy má osobní zkušenost jen malá část populace. Na veřejné mínění mají proto v případě soudů významný vliv média (Brickman & Bragg, 2007; LaRowe, 2010; Ramirez, 2008). Vzhledem k tomu, že soudci jsou do svých funkcí voleni doživotně, nemusí se během svého působení starat o vlastní reputaci tolik, jako například členové politických institucí. Z tohoto důvodu soudy neinformují veřejnost o procesech a rozhodnutích sami, nýbrž nechávají média, aby relativně svévolně pokryli jejich aktivity. Práce soudů pak může být rámována dle potřeb jiných zainteresovaných skupin. Kromě toho se také média více věnují výsledkům soudních rozhodnutí a případným korupčním skandálům než konkrétním soudním procesům a tomu, jak soudy s lidmi jednají (Clawson, Strine & Waltenburg, 2003).

Z uvedených poznatků vyplývá, že společnost pravděpodobně postrádá informace o průběhu soudních procesů. Jak bylo řečeno výše, jedna ze dvou složek procedurální spravedlnosti je kvalita jednání s jedincem, tu ale společnost jen velmi těžko hodnotí. Osobní zkušenost se soudem většina veřejnosti nemá a informace

zprostředkovaná médii se na procesy nezaměřují. Z tohoto důvodu je možné, že lidé pak také kladou větší váhu soudním výstupům, legalitě a efektivitě, spíše než samotnému jednání s jedincem. Kromě toho je pro veřejnost snazší hodnotit kvalitu jednání s jedincem u těch institucí, s kterými mají osobní zkušenost, je tedy pro ně jednodušší hodnotit procedurální spravedlnost policie než soudů. Je pravděpodobné, že z těchto důvodů byla v ESS (2011a) kvalita jednání s jedincem měřena pouze u policie, nikoli však u soudu. Procedurální spravedlnost soudů tedy v našem modelu zachycuje pouze jednu složku, a tou je kvalita rozhodování. Vzhledem k odlišnému významu konceptu procedurální spravedlnosti soudů, než jak je chápán ve výzkumech policie, můžeme očekávat, že míra důležitosti se bude také lišit.

5.2 Výzkumy efektu procedurální spravedlnosti soudů

V Tylerově původním modelu (Tyler, 1990) měla procedurální spravedlnost soudů významný vliv na komplianci a na ochotu spolupracovat, a to skrze závazek poslušnosti zákonům a soudům. V pozdějších výzkumech pak byl potvrzen efekt procedurální spravedlnosti na přijetí soudního rozhodnutí, přičemž tento efekt se ukázal být silnější než to, zda byl výsledek pro jedince příznivý a spravedlivý (Tyler & Huo, 2002). Stejně výsledky, tedy větší význam přikládaný procedurální spravedlnosti než příznivosti soudního rozhodnutí, byl potvrzen i ve výzkumu, v kterém byly dotazovány obžalované osoby po jejich zkušenosti se soudním řízením (Burdziej, Pilitowski & Guzik, 2018). Procedurální spravedlnost se také ukazuje jako významná složka při hodnocení výkonu soudu (Rottman & Tyler, 2014), přičemž její význam byl potvrzen i v kvalitativních výzkumech (Denton, 2007).

Další výzkumy nicméně přichází s jinými poznatky. V Německu se ukazuje vliv legality soudů silnější než vliv procedurální spravedlnosti (Baird, 2001). Žádný významný vliv procedurální spravedlnosti nebyl nalezen na komplianci s Nejvyšším soudem USA (Gibson, 1991) a s Evropským soudním dvorem (Gibson & Caldeira, 1997). U posledních dvou zmíněných výzkumů je ale nutné podotknout, že se jedná o instituce, s kterými mají občané minimální osobní kontakt.

6. Význam procedurální spravedlnosti ve střední Evropě

Četné předchozí výzkumy potvrdily, že procedurální spravedlnost má větší vliv na kompliance se zákonem a na ochotu nahlašovat kriminalitu a spolupracovat s policií a soudy (jakož svědek nebo porotce) než instrumentální faktory (Hough, Jackson & Bradford, 2014; Jackson et al., 2012a; Sunshine & Tyler, 2003a). Je však nutné podotknout, že tyto výzkumy pocházejí zejména z USA či Velké Británie, kde je odlišný právní systém i hodnoty uznávané ve společnosti.

6.1 Kontinentální a anglo-americký právní systém

Angloamerické právo stojí z velké míry na hodnocení poroty, která je složená z populace daného státu (jury trial). Porota účinkuje zejména u závažnějších případů, které bývají častěji pokryty v médiích, a o kterých má tedy většinová populace větší povědomí. Naproti tomu v našem soudním systému výsledek rozhodnutí závisí výhradně na soudci. Zde narážíme na první významný rozdíl – v anglo-americkém systému má veřejnost kontakt se soudem i z jiné pozice než z pozice obžalovaných, lidé v porotě (náhodně vybraní) jsou svědky soudních procesů a podílí se vlastním hlasem na výsledcích soudních rozhodnutí. Můžeme proto očekávat, že lidé mají v těchto státech větší důvěru v soudní procesy a zároveň jim mohou přiklánět větší důležitost. Pravdivost této hypotézy je částečně naznačena i empirickým výzkumem: bylo zjištěno, že ti, kdo mají osobní zkušenost jakožto porotci, mají vyšší důvěru v soudy než ti, kdo podobnou zkušenost nemají (Benesh & Howell, 2001). Výzkum srovnávající obžalovací řízení (typické pro angloamerické právo) s inkvizičním řízením (kontinentální právo) dospěl k závěru, že soudci v obžalovacích řízeních zdůrazňují spravedlnost a soudní procesy, zatímco soudci působící v inkvizičních řízeních kladou zásadní důraz na zjištění pravdy. Díky tomu je pak angloamerické právo vnímáno jako více procedurálně spravedlivé, zatímco kontinentální právo je považováno za přesnější co se týče spravedlnosti výsledků (Sevier & Lamb, 2014). Můžeme se pak domnívat, že ve státech, kde je uplatňováno kontinentální právo, kladou lidé obecně menší důraz na procedurální spravedlnost soudů, a zajímá je více spravedlnost výsledků, efektivita a legalita.

6.2 Hodnotový kontext

Střední Evropa se od západní Evropy a USA liší ne jen soudním systémem, ale také hodnotami, které společnost uznává. Vzhledem k odlišné historii, kultuře a společenskému vývoji by bylo opět chybné generalizovat poznatky z výzkumů z rozvinutých západních společností na státy s jinou zkušeností.

Empirický výzkum přináší několik příkladů, kdy instrumentální faktory (efektivita, riziko postihu) měly větší význam než procedurální spravedlnost. Například v Ghaně byla významným prediktorem ochoty ke spolupráci s policií jejich efektivita, naopak procedurální spravedlnost nehrála téměř žádnou roli (Tankebe, 2009). Silnější vliv efektivitativy než procedurální spravedlnosti na ochotu spolupracovat s policií byl nalezen i v Číně (Sun et al., 2017). Podobně v Pákistánu je efektivita silnějším prediktorem legitimacy policie než procedurální spravedlnost (Jackson et al., 2014). Bradford s kolegy (2014) přicházejí s podobnými výsledky v Jižní Africe, a vysvětlují je tím, že společnost vyžaduje procedurální spravedlnost až v moment, kdy jsou zabezpečeny základní potřeby bezpečí.

Inglehart (1990) píše o postupující inklinaci západních společností z materialistických k post-materialistickým hodnotám, jakými jsou například participace a respekt. Data z World Values Survey (2015) skutečně ukazují, že společnosti západní Evropy si cení zejména možnosti sebevyjádření (participace a tolerance), zatímco v pobaltských státech a ve státech s převládajícím ortodoxním křesťanstvím stále převládá zejména potřeba přežití (v podobě fyzického a ekonomického zabezpečení). Obyvatelé států střední Evropy se momentálně nepřiklání ani k jednomu z těchto spekter.

Státy západní Evropy se také ukazují jako více egalitářské než hierarchické, zatímco post-komunistické společnosti neinklinují ani k jedné struktuře společnosti (Schwartz, 2004). Dle Shermana (2002) došlo v západních společnostech k vývoji z hierarchické k egalitářské společnosti, díky čemuž se zvýšil požadavek po spravedlnosti, rovnosti a respektu.

V nedemokratických režimech se naproti tomu ukazuje legitimita institucí více instrumentálně orientovaná, a spočívá spíše na substantivní než na procedurální spravedlnosti (Johnson, 2011). Instrumentální faktory se zdají být důležitější než normativní faktory i v bývalých komunistických společnostech. Ukazuje se, že v těchto státech lidé podporují demokracii spíše jakožto nástroj, který by měl dopomoci rozvoji států do podoby západních společností. Lidé v post-komunistických státech se

zajímají více o efektivitu demokracie z hlediska ekonomického vývoje, než o demokratické principy, práva a svobody (Inglehart & Welzel, 2005; Welzel & Inglehart, 2009).

Vzhledem k těmto hodnotovým rozdílům mezi západními a post-komunistickými státy můžeme očekávat, že ve střední Evropě bude mít procedurální spravedlnost nižší vliv než například v Británii nebo USA, a naopak instrumentální faktory (efektivita a vnímané riziko postihu), budou mít na kooperaci s institucemi a autoritami vliv. I přesto ale výzkumy věnující se efektu těchto faktorů na komplianci se zákonem a ochotou spolupracovat s policií a soudy ukazují, že procedurální spravedlnost je významnější prediktor ve většině středoevropských států (Homolová, 2014; Moravcová, 2016; Reising, Tankebe & Mesko, 2013). Pouze na Slovensku je efektivita významnějším prediktorem ochoty ke kooperaci s policií než procedurální spravedlnost (Moravcová, 2016).

7. Cíl a význam práce

Cílem této diplomové práce je prozkoumat souvislosti mezi vnímanou legitimitou soudů, závazkem poslušnosti zákonu a soudům a ochotě ke spolupráci s policií a soudy ve střední Evropě. Většina předchozím výzkumů se zaměřuje na policii, případně na Ústavní a Nejvyšší soudy, a jen málo víme o trestních soudech nižších instancí. Zároveň většina výzkumů pochází z anglo-amerického prostředí, které se liší jak svým soudním systémem, tak hodnotovou orientací.

Prvním z cílů je empiricky ověřit platnost teorie procedurální spravedlnosti v České republice, na Slovensku, v Maďarsku a Polsku. Pokud bude teorie potvrzená, soudy by se měly zaměřovat a komunikovat zejména to, že soudní procesy jsou spravedlivé a že s lidmi je zacházeno úctyhodně a s respektem. Pokud by se naopak ukázalo, že pro obyvatele střední Evropy jsou důležitější instrumentální faktory, soudy by měly být schopné ukázat, že potrestají ty, kdo spáchají trestný čin, a že tak činí v rozumném časovém a finančním rámci.

Zjištění, nakolik je procedurální spravedlnost ve srovnání s instrumentálními faktory pro občany střední Evropy důležitá, nám také pomůže posoudit univerzálnost teorie procedurální spravedlnosti napříč různými institucemi a společnostmi. Srovnání s výsledky výzkumů policie nám pomůže lépe pochopit specifčnosti jednotlivých institucí, a srovnání s výsledky z dalších států nám ukážou, nakolik odlišná historie ovlivňuje hodnoty a mentalitu lidí ve střední Evropě.

Druhým hlavním cílem této práce je pochopit, jak se ochota ke spolupráci s policií a soudy utváří. Z dat a teorie usuzuji, že vnímaná legitimita soudů má na ochotu spolupracovat vliv, tento efekt je však pouze přímý, a vliv skrze závazek poslušnosti je zanedbatelný.

Nejprve budu zkoumat vztahy mezi vnímanou legitimitou a závazkem poslušnosti zákonu a soudům. Vzhledem k tomu, že závazek poslušnosti je v daném regionu vysoký, ale vnímaná legitimita soudů je nízká, je otázka, zda spolu tyto konstrukty souvisejí. Vliv legitimacy budu dále srovnávat s velikostí efektu morality a vnímaného rizika postihu. Pokud mezi vnímanou legitimitou a závazkem poslušnosti neexistuje vztah, je nutné se zamyslet nad tím, co tento vnímaný závazek znamená. Vzniká zde riziko, že vysoký závazek poslušnosti je chybně chápán jako legitimita. Dalším problémem je pak situace, kdy lidé nechají autority řídit jejich chování, a neuvažují dle vlastních morálních hodnot (Kelman, 2001; Milgram, 1974).

Na závěr budu analyzovat, zda závazek poslušnosti vede v těchto státech k vyšší ochotě ke spolupráci s policií a soudy. Dle Moravcové (2016), která studovala tyto vztahy u policie ve střeoevropských státech, byl vztah signifikantní pouze v Maďarsku. Pokud se ukáže, že zde vztah není, stát nemůže spoléhat na tento vysoký závazek poslušnosti, a místo toho musí zaujmout jinou strategii, která by motivovala občany ke spolupráci s trestně-právními autoritami.

7.1 Výzkumné otázky

1) Do jaké míry můžeme potvrdit platnost procedurálního modelu spravedlnosti na soudech ve střední Evropě?

2) Je vliv vnímané legitimacy soudů na ochotu ke spolupráci s policií a soudy spíše přímý, či je spíše nepřímý skrze závazek poslušnosti zákonu a soudům?

a) Do jaké míry je závazek poslušnosti zákonu a soudu predikován legitimitou soudů?

b) Má závazek poslušnosti zákonu a soudům vliv na ochotu ke spolupráci s policií a soudy?

7.2 Výzkumné hypotézy

1) Procedurální spravedlnost soudů bude mít přímý či nepřímý vliv na ochotu ke spolupráci s policií a soudy. Slabší, nicméně statisticky signifikantní vliv budou mít také instrumentální faktory (efektivita soudů nebo vnímané riziko postihu).

2) Vliv vnímané legitimacy soudů na ochotu spolupracovat s policií a soudy je přímý, nikoliv nepřímý skrze závazek poslušnosti zákonu a soudům.

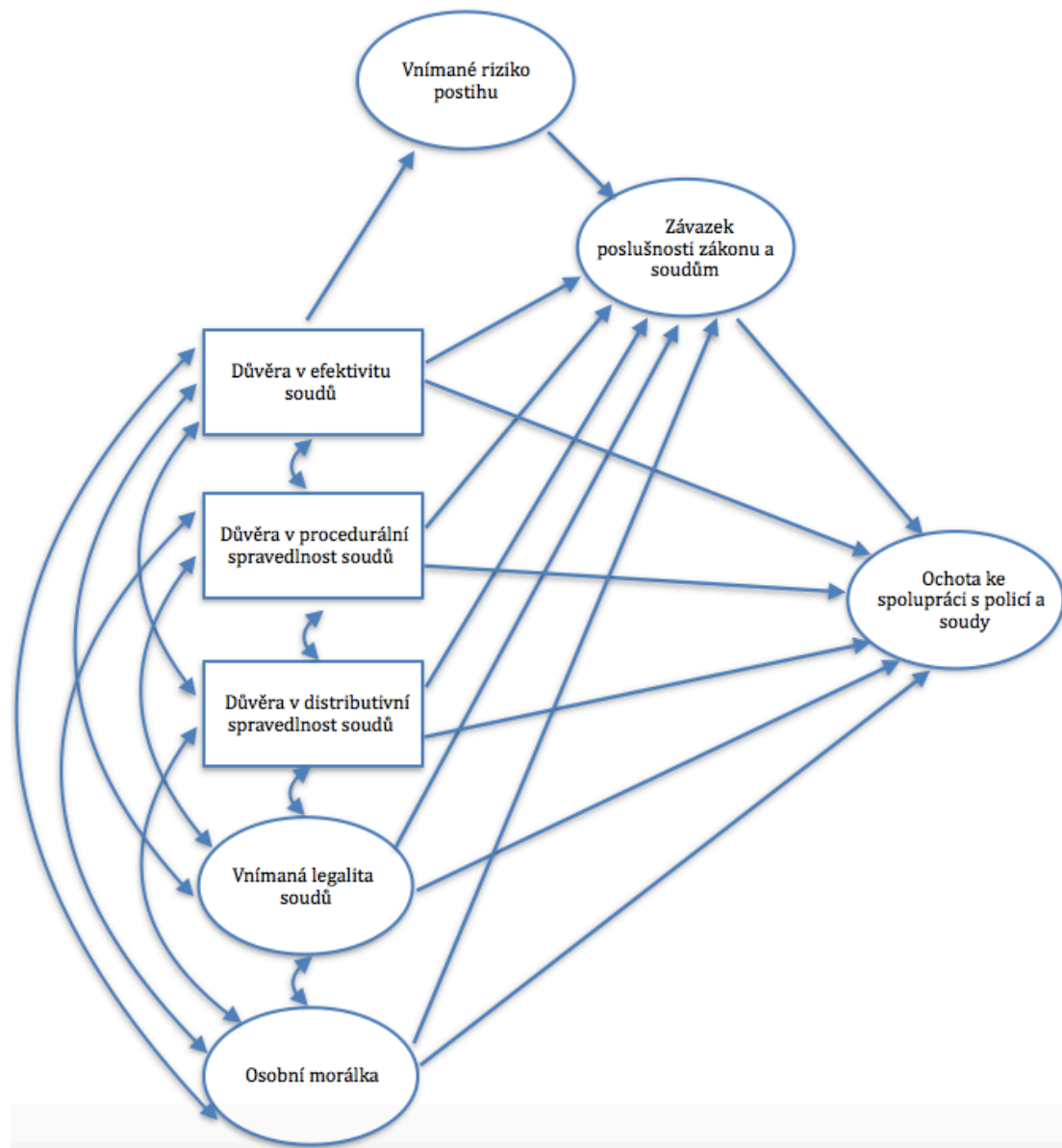
2a: Vnímaná legitimita soudů nebude mít vliv na závazek poslušnosti zákonu a soudům.

2b: Závazek poslušnosti nebude asociován s ochotou ke spolupráci s policií a soudy.

8. Metodologie

8.1 Popis modelu

Obrázek 1. Model pro ochotu ke spolupráci s policií a soudy

V levé části modelu budeme analyzovat, zda má vnímaná legitimita soudů, skládající se z důvěry v jejich efektivitu, procedurální a distributivní spravedlnosti a legalitu, vliv na závazek poslušnosti zákonu a soudům. Výsledek budu srovnávat s vlivem osobní morálky a vnímaného rizika postihu. Zde se odkláním od původního modelu navrženého autory modulu ESS (2011a), podle nějž jsou závazek poslušnosti spolu s vnímanou legalitou složkami legitimacy, přičemž ta je vysvětlována důvěrou.

Spolu s Tankebem (2013) nicméně usuzuji, že závazek poslušnosti může vzniknout i na základě strachu z trestu, který by následoval, pokud bychom se nechovali podle pravidel. Je tedy pravděpodobné, že pokud se trestu bojíme, můžeme se cítit zavázáni řídit se zákony a poslechnout autority. Podobně můžeme očekávat, že jedinec se může cítit zavázán chovat se podle pravidel čistě z důvodu osobní morality. Tankebe moralitu jakožto prediktor závazku poslušnosti neuvažoval, já ovšem považuji moralitu za velmi pravděpodobný zdroj tohoto pocitu. Pokud jedinec považuje určitý trestný čin za morálně špatný, je pravděpodobné, že se také bude cítit více zavázaný zákon a autoritu, které tento čin zakazují, uposlechnout.

Někteří autoři neuvažují závazek poslušnosti zákonu a soudům za jednotný konstrukt, nýbrž za dva oddělené pocity, které se mohou tvořit odlišnými způsoby. Závazek poslušnosti zákona může být efektem závazku poslušnosti autorit (Homolova, 2014; Jackson et al., 2012a; Jiang, Wu & Wang, 2013), případně mohou být na sobě tyto konstrukty zcela nezávislé. Soudy mohou sami bránit prosazování zákona například v případech, kdy berou úplatky. Já se ovšem domnívám, že ve střední Evropě je jednota konceptu práva a soudu odůvodněná historickou zkušeností z komunistického režimu, kdy bylo soudnictví přímo závislé na zákonodárství, tyto instance nefungovaly odděleně, nýbrž aktivně spolupracovaly. Z tohoto důvodu budu v této práci uvažovat poslušnost zákonu a soudům za jednotný konstrukt tak, jak to bylo navrženo v původním Tylerově modelu (1990) a jak koncept zpracovali i autoři modulu ESS (2011a).

Na pravé straně modelu se nachází výsledný konstrukt, kterým je ochota spolupracovat s policií a soudy ve formě nahlašování přestupků a trestných činů, identifikace pachatelů a ochota svědčit u soudu. Zde jsem se opět odchýlila od původního návrhu z modulu ESS (2011a) a přidala jsem osobní moralitu jako další potenciální prediktor ochoty ke spolupráci. Domnívám se, že lidé se silným morálním charakterem mohou považovat spolupráci s policií a soudy za morální povinnost vůči autoritám i společnosti, a proto by moralita mohla vysvětlovat část variace v ochotě ke spolupráci.

Původně jsem chtěla do této práce zahrnout i model pro compliance se zákonem. Škály měřící complianci měly však velmi nízkou vnitřní reliabilitu měřenou pomocí Cronbachovo α (Česká republika = 0,35; Slovensko = 0,33; Polsko = 0.15; Maďarsko = 0.32), a proto nebyly do práce nakonec zahrnuty.

8.2 Sběr dat

K výzkumu jsem využila data z pátého kola European Social Survey. Jedná se o kontinuální mezinárodní průzkum, který vznikl v roce 2001 a měří hodnoty, postoje a chování spolu se socio-demografickými údaji ve 30 státech. V tomto výzkumu jsem využila modul "Trust in Criminal Justice: A Comparative European Analysis", který se skládá ze 45 otázek a zaměřuje se na otázky měřící důvěru a vnímanou legitimitu policie a soudů, ochotu ke spolupráci s těmito institucemi, motivace ke komplianci se zákonem, punitivitu a strach z kriminality (ESS, 2011a).

V této práci budu analyzovat zejména otázky týkající se konceptů důvěry v trestní soudy, vnímané legitimacy zákona a trestních soudů a ochoty ke spolupráci s policií a soudy. Dále budu také pracovat s otázkami měřícími vnímané riziko postihu a osobní morálitu, které budou sloužit jako alternativní vysvětlující proměnné. Legalita, závazek poslušnosti zákonu a soudům, morálita, vnímané riziko postihu a ochota ke spolupráci s policií a soudy budou analyzovány jako latentní proměnné.

Data byla sbírána od roku 2010 a byla nahrávána metodou CAPI (computer assisted personal interviewing). Účastníci výzkumu byli vybíráni pomocí náhodného pravděpodobnostního výběru v tří-fázovém procesu. Výsledný soubor se skládal z občanů starších 15 let z České republiky (N = 2386), Slovenska (N = 1856), Polska (N = 1751) a Maďarska (N = 1561).

8.3 Analýza dat

K analýze dat bude užita metoda strukturního modelování (SEM). Tato technika nám umožní zkonstruovat latentní proměnné pomocí naměřených proměnných a poté otestovat hypotézy týkající se vztahů mezi latentními konstrukty a dále vlivu naměřených proměnných na latentní. Metoda SEM neumožňuje testování hypotéz o kauzálním vztahu, a proto ji nemůžeme použít k určení pořadí proměnných a směru vztahu mezi nimi. Místo toho je nutné mít již určité předchozí porozumění daného tématu (Bartholomew, 2008). Kauzální hypotézy jsou v mém modelu podpořeny teorií a předchozím výzkumem, díky kterému bylo možné předpokládat asociace mezi latentními a naměřenými proměnnými a také určit směr kauzálního působení.

Předpokládajíc, že chybějící hodnoty chybí náhodně, nestranný parametr odhadneme metodou 'full information maximum likelihood estimation' (McDonald,

Ringo & West, 2002). SEM nám dále umožní odhad přímých a nepřímých efektů a znázornění veškerých vztahů na path diagramu. Model bude vytvářen ve statistickém softwaru Stata 13.

Latentní proměnné (legalita, osobní moralita, vnímané riziko postihu, závazek poslušnosti a ochota ke spolupráci s policií a soudy) se každá skládají ze tří proměnných, které byly přímo měřeny položkami v dotazníku. Při velkém rozsahu vzorku je možné uvažovat ordinální škály s čtyřmi a více možnými odpověďmi za intervalové proměnné. Díky tomu jsme splnili předpoklad kontinuity položek, nutný pro konstrukci modelů měření (Johnson & Creech, 1983). To, zda jsou škály vnitřně konzistentní budeme posuzovat skrze Cronbachovo α , jehož hodnota by měla být vyšší než 0,7 (George & Mallery, 2003). Zaměřím se i na faktorové zátěže jednotlivých položek, pomocí nichž posoudím vhodnost jednotlivých položek.

Vzhledem k tomu, že důvěra v efektivitu, procedurální spravedlnost a distributivní spravedlnost soudů byly měřeny méně než třemi položkami v dotazníku, nebylo možné vytvořit v modelu latentní proměnné reprezentující tyto teoretické konstrukty. Tyto dimenze legitimacy jsou proto v modelu měřeny pouze jednou položkou. Co se týče distributivní spravedlnosti, zvolila jsem položku měřící spravedlnost mezi chudými a bohatými a nevyužila jsem hodnoty distributivní spravedlnosti mezi lidmi různých etnicit. Domnívám se totiž, že ve střední Evropě, kde nejsou minority tolik rozšířené, jako například v USA, lidé jsou obecně více znepokojení případnou nespravedlností mezi chudými a bohatými než mezi různými národnostmi.

Položky přímo měřící dimenze legitimacy a latentní proměnné reprezentující legalitu mohou v modelu korelovat. Pohlaví a věk budou použity jako kontrolní proměnné.

Pro posouzení vhodnosti modelů měření bude použit chí kvadrát test dobré shody, který srovnává kovarianční matici v modelu s kovarianční maticí původních dat. Test dobré shody je nicméně velmi citlivý vůči jen drobným odlišnostem při velké velikosti vzorku (Stevens, 1996), a proto budou použity i další indikátory vhodnosti modelu. Fit index RMSEA (Root mean square error of approximation) je adekvátně citlivý vůči odlišnostem v modelech. Čím nižší hodnota, tím lepší fit modelu, přičemž hodnoty menší než 0.05 značí, že model je vhodný (MacCallum & Austin, 2000). CFI (Comparative Fit Index) měří relativní zlepšení vhodnosti modelu ve srovnání s modelem základním (původní struktura dat), jeho hodnoty se pohybují

v rozmezí od 0 do 1, přičemž vyšší hodnoty značí lepší model. Doporučená hodnota je vyšší než 0,9. Posledním indexem, který budu používat, je TLI (Tucker-Lewis Index), který se pohybuje nejčastěji v rozmezí od 0 do 1, hodnota ale může být i vyšší než 1 (model je pak přesycený). Opět hodnota vyšší než 0.9 značí vhodnost modelu (Bartholomew, 2008).

Před konstrukcí celého modelu však nejprve ověříme, zda legalita soudů a závazek poslušnosti zákonu a soudů jsou skutečně dva odlišné konstrukty. Legitimita je v původním návrhu modelu (ESS, 2011a) konceptualizovaná jakožto dvoudimenzionální konstrukt, skládající se z legality a závazku poslušnosti, já se nicméně domnívám, že legalita a závazek poslušnosti spolu souvisí spíše kauzálně, a nejedná se tedy o jednotný konstrukt, který by bylo možné uvažovat jako jeden faktor. Dále budeme ověřovat i to, zda se vhodnost modelu zvýší, pokud sestrojíme legalitu a závazek poslušnosti jako dvou-faktorový model.

Když model obsahuje jen málo strukturních omezení (constraints), statistiky vhodnosti modelu odráží pouze vhodnost měřících modelů (McDonald & Ho, 2002), a proto nebudu do svých analýz zahrnovat výsledky testů dobré shody celých strukturních modelů.

9. Výsledky

9.1 Analýza měřících modelů a vnitřní konzistence škál

9.1.1 Česká republika

Nejprve jsem použila konfirmační faktorovou analýzu k posouzení vhodnosti užitých modelů měření latentních proměnných. Chí-kvadrát test dobré shody zahrnul vhodnost modelu (Chí-kvadrát (80) = 545, p-hodnota < 0.001), kovariační matice modelu tedy nezachycuje dostatečně kovariační matici původních dat. Test dobré shody má však při užití ve velkém vzorku tendenci zahrnout model již při relativně slabých odlišnostem (Stevens, 1996), a proto použiji ještě další, dodatečná kritéria, které nám pomohou posoudit vhodnost modelu na naše data. Hodnota fit indexu RMSEA 0.049 indikuje, že model relativně dobře odráží původní strukturu dat. Hodnoty indexů CFI (0.925) a TLI (0.937) jsou vyšší než 0.9, což indikuje, že modely jsou vhodné. Celkově je tedy daný pětifaktorový model, který reprezentuje veškeré měřící modely latentních proměnných, dobrý fit, a my proto můžeme ignorovat, že reliability škál některých latentních proměnných jsou slabší.

Další konfirmační faktorovou analýzou jsem otestovala, zda by bylo možné uvažovat legalitu soudů a závazek poslušnosti zákonu a soudům jako jednotný konstrukt reprezentující legitimitu. Výsledky konfirmační faktorové analýzy skutečně potvrzují můj předpoklad, že jedno-faktorový model zahrnující legalitu i závazek poslušnosti není vhodný (Chí-kvadrát (9) = 783, p-hodnota < 0.001; RMSEA = 0.191; CFI = 0.600; TLI = 0.333). Cronbachovo α o hodně 0.54 navíc poukazuje na to, že škála není vnitřně jednotná. Dvou-faktorový model, který legalitu a závazek poslušnosti považuje za odlišné faktory, je výrazně vhodnější než jedno-faktorový model (Chí-kvadrát (8) = 150, p-hodnota < 0.001; RMSEA = 0.087; CFI = 0.926; TLI = 0.862), ale stále hodnoty RMSEA a TLI nedosahují hranic značící vhodnost modelu. Problémem je zde zřejmě měřící model závazku poslušnosti zákonu a soudům, který má nízkou konzistenci škály (Cronbachovo α = 0.51). Velmi nízká je zde faktorová zátěž u položky měřící souhlas s výrokem, že „*udělat správnou věc občas znamená porušit zákon*“ (λ = -0.24), naopak tvrzení, že „*všechny zákony se musí striktně dodržovat*“, má faktorovou zátěž relativně vysokou (λ = 0.83). Tato zjištění značí, že v České republice latentní proměnná závazek poslušnosti zákonu a soudům mnohem více odráží hodnocení toho, zda se musí všechny zákony striktně

dodržovat, a naopak jen málo je zde zachycen názor na to, zda je někdy přípustné porušit zákon, pokud je tak učiněno pro dobrou věc.

9.1.2 Slovensko

Pěti-faktorový model měření se ukazuje jako relativně vhodný (Chí-kvadrát (80) = 469, p-hodnota < 0.001; RMSEA = 0.051; CFI = 0.960; TLI = 0.947).

Jednofaktorový model vychází i na Slovensku jako velice nevhodný (Chí-kvadrát (9) = 438, p-hodnota < 0.001; RMSEA = 0.161; CFI = 0.547; TLI = 0.245). Cronbachovo α 0,38 značí velmi nízkou reliabilitu škály, což není překvapivé, vzhledem k tomu, že škály legality a závazku poslušnosti mají velmi nízkou reliabilitu i jednotlivě (0.48, resp. 0.34). Je pravděpodobné, že tyto škály budou ve výsledném strukturním modelu problematické. Faktorová zátěž u třetí položky („*udělat správnou věc občas znamená porušit zákon*“) je zde téměř nulová, a proto bychom mohli také zvážit odstranění této položky z modelu. Vzhledem k tomu, že v jiných středoevropských státech má tato položka silnější zátěž, ji však v modelu uchováme.

9.1.3 Polsko

Na datech z Polska byl testem dobré shody pětifaktorový model opět zamítnut (Chí-kvadrát (80) = 339, p-hodnota < 0.001), nicméně další testy a indexy indikují relativně dobrý fit (RMSEA = 0.043; CFI = 0.959; TLI = 0.946). Jednofaktorový model byl opět zamítnut (Chí-kvadrát (9) = 387, p-hodnota < 0.001, RMSEA = 0.156; CFI = 0.715; TLI = 0.526). Dvoufaktorový model byl zamítnut testem dobré shody (Chí-kvadrát (8) = 110, p-hodnota < 0.001), testem RMSEA (0,096) a indexem TLI (0,857), nicméně index CFI (0,923) značí vhodný model.

Přestože vnitřní konzistence škál legality a závazku poslušnosti jsou i zde nižší než 0.7 (0.61 a 0.55), je zajímavé, že u závazku poslušnosti jsou faktorové zátěže všech tří položek poměrně vyrovnané (0.53, 0.65 a 0.50). Toto zjištění značí, že latentní proměnná závazek poslušnosti zákonu a soudům má v Polsku zřejmě lehce odlišný význam než v České republice a na Slovensku. V Polsku je v závazku poslušnosti totiž také obsažen názor, zda je za určitých okolností přípustné porušit zákon.

9.1.4 Maďarsko

Pětifaktorový model se ukazuje jako vhodný (Chí-kvadrát (80) = 408, p-hodnota < 0.001; RMSEA = 0.051; CFI = 0.961; TLI = 0.948). Naopak jednofaktorový model legality a závazku poslušnosti má opět jak relativně nízkou reliabilitu (Cronbachovo α = 0.60), přestože je vyšší než na Slovensku a v Čechách. Testy dobré shody a indexy shody však jednofaktorový model zamítají (Chí-kvadrát(9) = 266, p-hodnota < 0.001; RMSEA = 0.191; CFI = 0.780; TLI = 0.633). Podobně ale ani dvoufaktorový model přes tyto testy neprošel, přestože výsledek je výrazně lepší (Chí-kvadrát(8) = 143, p-hodnota < 0.001; RMSEA = 0.087; CFI = 0.880; TLI = 0.774). Problém je zde pravděpodobně opět to, že škály legality a závazku poslušnosti mají nízkou vnitřní reliabilitu (Cronbachovo α = 0.61, resp. 43). Faktorová zátěž u položky „*udělat správnou věc občas znamená porušit zákon*“, spadající pod závazek poslušnosti, je opět poměrně nízká (λ = -0.32).

9.2 Výsledky korelační analýzy

V Čechách, na Slovensku a v Polsku spolu relativně silně korelují ($\rho > 0,2$) všechny položky měřící dimenze legitimacy. To, že spolu položky souvisí, podporuje naši hypotézu, že jsou všechny tyto položky jen rozdílnými dimenzemi jednotného konstruktů vnímané legitimacy. Rozdílné výsledky přináší však korelační analýza v Maďarsku, kde důvěra v distributivní spravedlnost (spravedlnost výsledků mezi chudými a bohatými) nesouvisí s důvěrou v efektivitu a procedurální spravedlnost. V Maďarsku je navíc vztah mezi důvěrou v procedurální spravedlnost a efektivitu opačný, tedy lidé, kteří věří, že soudy rozhodují spravedlivě na základě dostupných důkazů, si také častěji myslí že soudy často propouštějí viníky. V Polsku dále procedurální spravedlnost souvisí se závazkem poslušnosti zákonu a soudům a v Maďarsku přímo souvisí s kooperací.

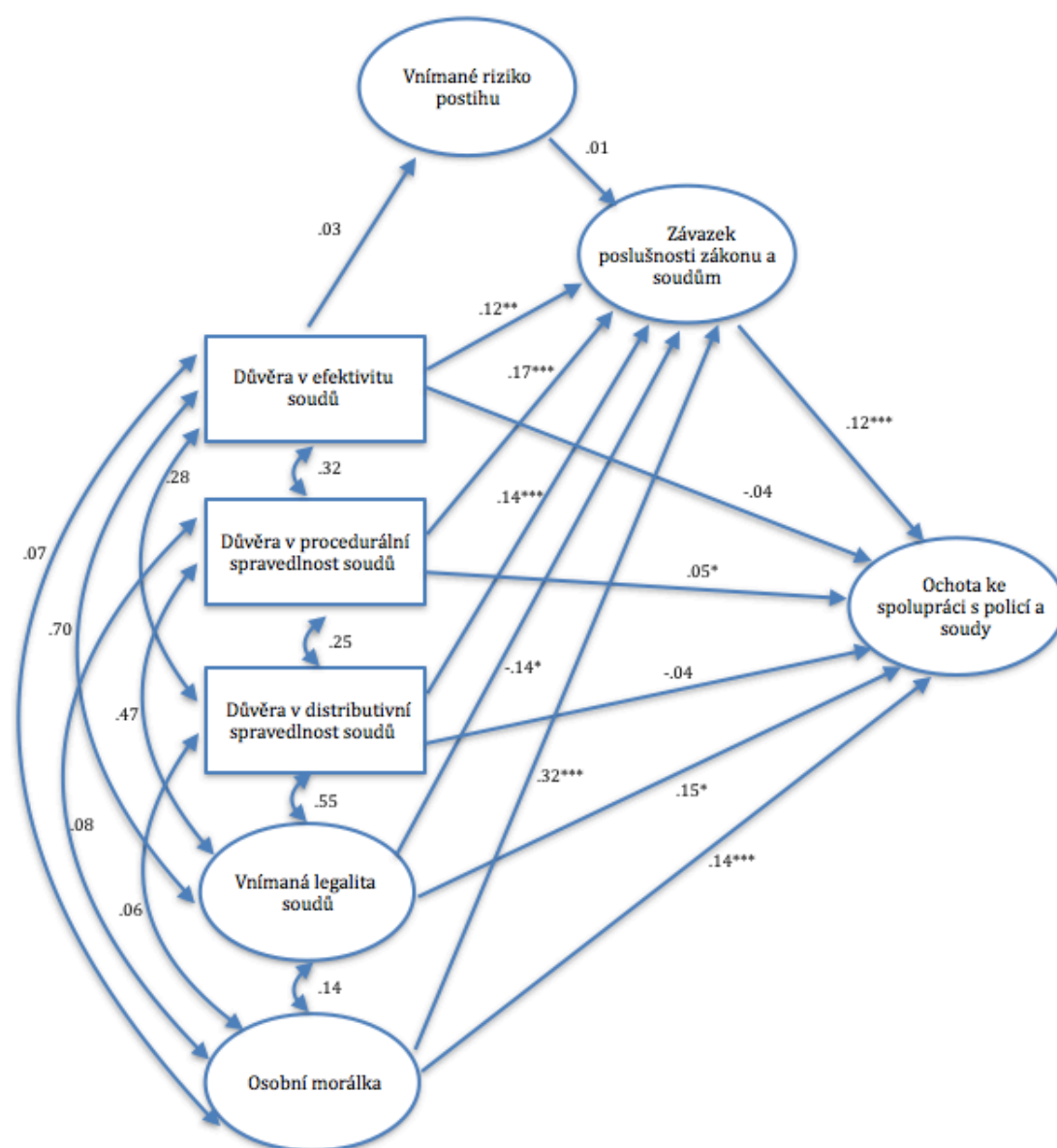
V Čechách a na Slovensku morálka souvisí se závazkem poslušnosti zákonu a soudům, s vnímaným rizikem postihu a také s ochotou ke spolupráci s policií a soudy. V Polsku a Maďarsku pak souvisí pouze se závazkem poslušnosti a s vnímaným rizikem postihu, nemá však žádnou významnou asociaci s ochotou ke spolupráci.

Zajímavým zjištěním je také to, že zatímco v Čechách a na Slovensku koreluje závazek poslušnosti s ochotou ke spolupráci, v Polsku a Maďarsku je tento vztah téměř zanedbatelný.

9.3 Výsledky strukturní analýzy za jednotlivé státy střední Evropy

9.3.1 Česká republika

Obrázek 2. Výsledný model - Česká republika

Standardizované koeficienty.

Latentní proměnné jsou znázorněny v elipsách, manifestní proměnné v obdélících.

* signifikantní na hladině významnosti 5 %, ** signifikantní na hladině významnosti 1%, *** signifikantní na hladině významnosti 0.1 %.

Měřicí modely nejsou vyobrazeny.

Kontrolováno pro vliv pohlaví a věku.

Co se týče přímého vlivu vnímané legitimacy na ochotu ke spolupráci s policií a soudy, důvěra v procedurální spravedlnost a legalitu predikují výstupní proměnnou. Můžeme tedy usoudit, že když lidé vnímají soudy jako férové, rozhodující na základě

dostupných evidencí, jsou více ochotni s nimi spolupracovat. Podobně také funguje, že pokud lidé důvěřují, že soudci neberou úplatky a nejsou pod vlivem politických stran či jiných zájmových skupin, mají větší tendenci s nimi kooperovat. Tyto vztahy existují i bez toho, aby současně ovlivňovaly závazek poslušnosti zákonu a soudům. Důvěra v distributivní spravedlnost a efektivitu naopak nemají žádný významný přímý vliv na ochotu ke spolupráci.

Na ochotu ke spolupráci s policií a soudy mají ale významný vliv i osobní morálka a vnímané riziko postihu. Znamená to tedy, že jak normativní, tak instrumentální faktory hrají roli při rozhodování, zda bude jedinec ochoten s policií a soudy kooperovat.

Levá strana grafu ukazuje, že všechny dimenze legitimacy mají vliv na závazek poslušnosti zákonu a soudům. Nejvýznamnější se ukazuje vliv důvěry v procedurální a distributivní spravedlnost. Lidé, kteří věří, že soudy jsou nestranné a přinášejí spravedlivé výsledky bez ohledu na socio-ekonomický status jedince, zároveň cítí větší závazek řídit se zákonem a nařízením soudů. Určitý vliv má také důvěra v efektivitu. Znamená to, že když si veřejnost myslí, že soudy dělají časté chyby a propouštějí viníky, pak zároveň cítí menší závazek zákon a soudy poslouchat. Vnímaná legalita má na závazek poslušnosti opačný charakter - pokud jsou soudci vnímáni jako přijímající úplatky a jednající v zájmu určitých skupin, lidé mají vyšší tendenci řídit se zákonem a soudy.

V rozporu s mou druhou hypotézou tedy data ukazují, že vnímaná legitimita soudů souvisí se závazkem poslušnosti. Tyto efekty bych přesto ráda srovnala s dalšími potenciálními prediktory, kterými jsou morálka a vnímané riziko postihu. Data ukazují, že morálka je velmi silným prediktorem závazku poslušnosti zákonu a soudům. Když lidé vnímají určité činy jako špatné, cítí zároveň silnější vnitřní závazek chovat se podle zákona a pravidel soudu. Naopak vnímané riziko postihu nemá na závazek poslušnosti žádný významný vliv.

Navzdory mé hypotéze se ukazuje, že závazek dodržovat zákony a příkazy soudů mají skutečně silný pozitivní vliv na ochotu ke spolupráci s policií a soudy. Vzhledem k tomu, že závazek poslušnosti je predikován všemi dimenzemi legitimacy, všechny mají zároveň nepřímý vliv na ochotu kooperovat.

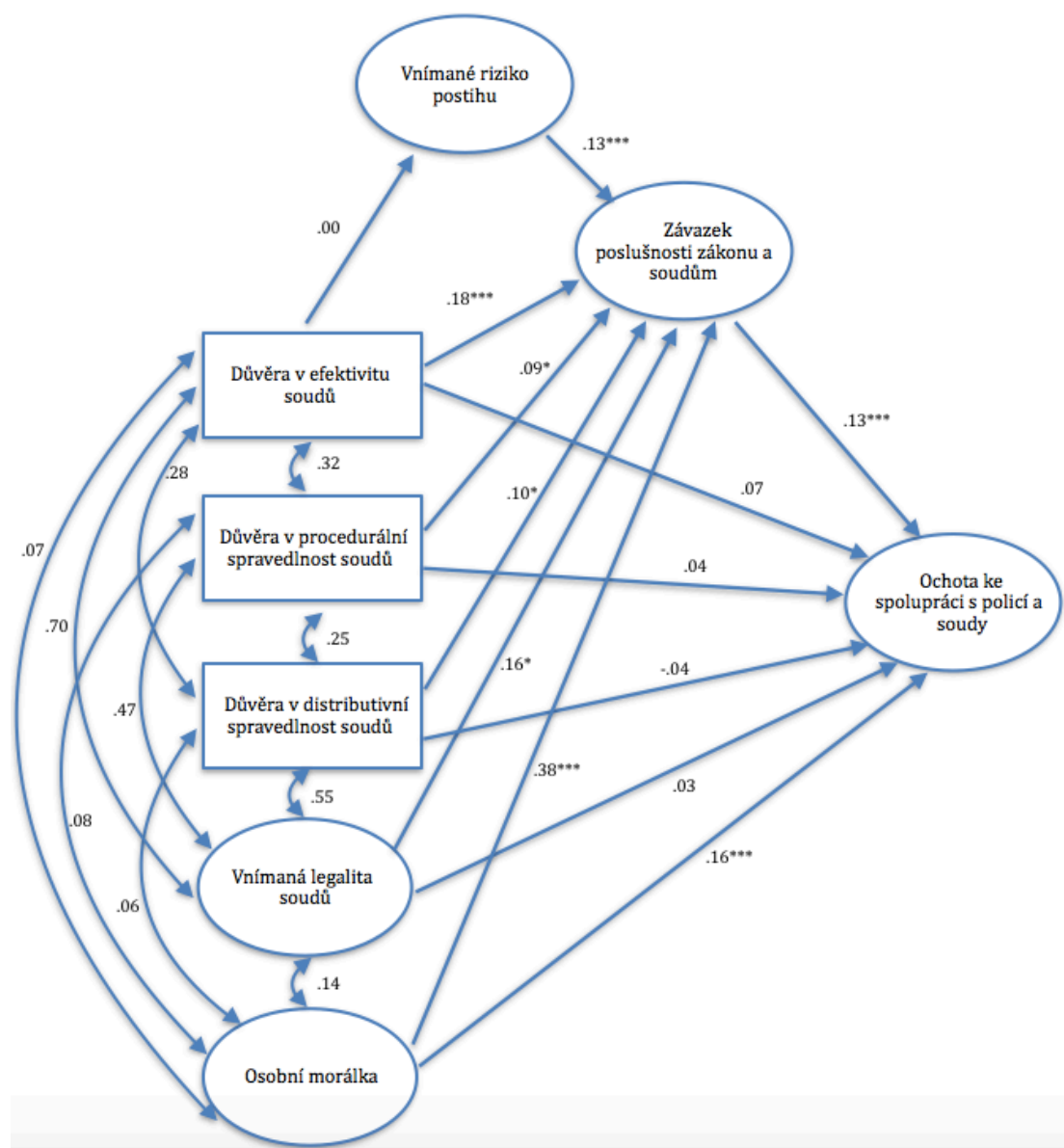
9.3.1.1 Shrnutí výsledků pro Českou republiku

Důvěra v procedurální spravedlnost soudů se ukazuje jako významný prediktor ochoty spolupracovat s policií a soudy, přičemž ji ovlivňuje přímo i nepřímo skrze závazek poslušnosti zákonu a soudům. Instrumentální faktor důvěra v efektivitu má na ochotu ke kooperaci také nepřímý vliv. Pro Českou republiku tedy můžeme potvrdit první hypotézu, že důvěra v procedurální spravedlnost, stejně jako instrumentální faktory, ovlivňují ochotu ke spolupráci s policií a soudy. Je nicméně důležité dodat, že ze všech dimenzí legitimacy měla důvěra v efektivitu soudů nejmenší dopad na ochotu spolupracovat.

Druhá hypotéza, podle níž vnímaná legitimita soudů ovlivňuje ochotu spolupracovat s trestním systémem přímo a nikoli nepřímo skrze závazek poslušnosti zákonu a soudům, byla na základě nepotvrzení dvou jejích podhypotéz v České republice zamítnuta. Podle první podhypotézy legitimita soudů (vzhledem k tomu, že je poměrně nízká) nemá efekt na závazek poslušnosti zákonu a soudům. Tato hypotéza však plně potvrzená nebyla. Přestože morálka určitou část variace v závazku poslušnosti vysvětluje, ten je ale predikován i vnímanou legitimitou (legalita má nicméně vliv opačný). Druhá podhypotéza tvrdila, že závazek poslušnosti, který je ve střední Evropě relativně vysoký, nemá vliv na ochotu ke spolupráci s policií a soudy. Tato hypotéza byla ovšem v Čechách vyvrácena.

9.3.2 Slovensko

Obrázek 3. Výsledný model - Slovensko

Standardizované koeficienty.

Latentní proměnné jsou znázorněny v elipsách, manifestní proměnné v obdélnících.

* signifikantní na hladině významnosti 5 %, ** signifikantní na hladině významnosti 1%, *** signifikantní na hladině významnosti 0.1 %.

Měřicí modely nejsou vyobrazeny.

Kontrolováno pro vliv pohlaví a věku.

Na Slovensku nemá vnímaná legitimita žádný přímý efekt na ochotu ke spolupráci s policií a soudy. Ta je vysvětlována pouze osobní morálkou a také je relativně silně predikována závazkem poslušnosti zákonu a soudům. Je tedy proto nutné se podrobně podívat na to, které dimenze legitimacy závazek poslušnosti ovlivňují. Důvěra v procedurální spravedlnost, distributivní spravedlnost a vnímaná

legalita soudů mají pozitivní efekt, nejsilnější efekt na závazek poslušnosti má z dimenzí legitimita důvěra v efektivitu soudů, a dále pak vnímané riziko postihu. Ochota ke spolupráci s policií a soudy je tedy nejvíce motivována instrumentálními faktory a osobní morálkou. Pokud tedy policie a soudy chtějí, aby s nimi veřejnost spolupracovala, měli by se soustředit na komunikace efektivitu soudního systému a pokusit se v lidech zvýšit pocit, že budou potrestáni, pokud nebudou jednat podle pravidel.

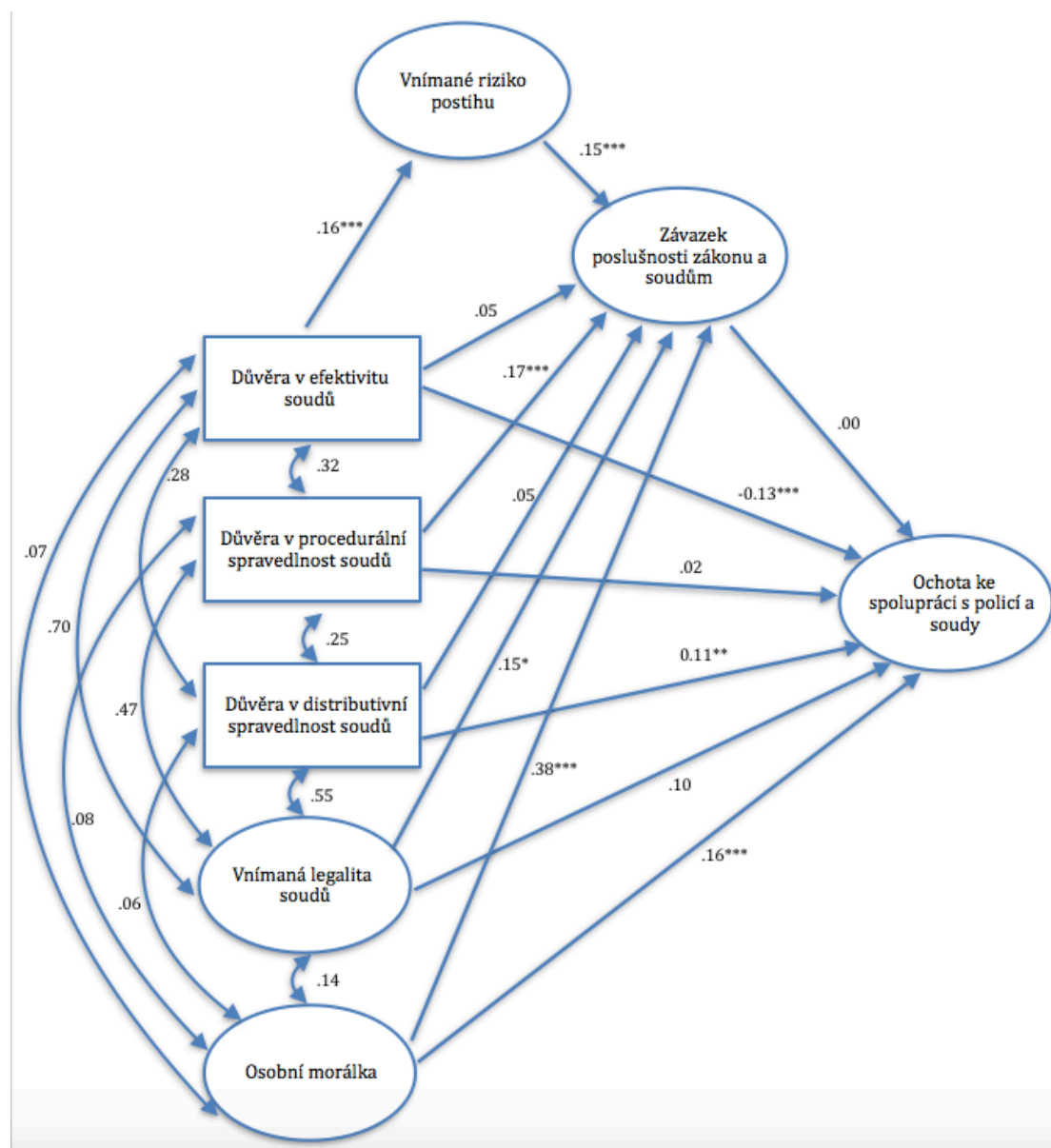
9.3.2.1 Shrnutí výsledků pro Slovensko

Na Slovensku efekt instrumentálních faktorů významně převyšuje efekt důvěry v procedurální spravedlnost, a proto zde zamítám první hypotézu, která předpokládala, že vliv procedurální spravedlnosti bude alespoň stejně významný jako vliv instrumentálních faktorů.

Druhá hypotéza, která shrnuje poznatky z dvou svých podhypotéz, byla zamítnuta. Vnímaná legitimita soudů ovlivňuje ochotu ke spolupráci s policií a soudy pouze nepřímo skrze závazek poslušnosti zákonu a soudům, a žádná z dimenzí legitimacy nemá na poslušnost přímý vliv. První podhypotézu, dle které závazek poslušnosti zákonu a soudům není vysvětlen vnímanou legitimitou soudů, nebylo možné zcela potvrdit. Vliv alternativních vysvětlení závazku poslušnosti (morálka a riziko postihu) jsou sice silně statisticky signifikantní, závazek poslušnosti je však zároveň závislý i na vnímané legitimitě, zejména důvěře v efektivitu soudů. Ani druhá podhypotéza nebyla na datech ze Slovenska potvrzená, jelikož závazek poslušnosti zákonu a soudům souvisí s ochotou spolupracovat.

9.3.3 Polsko

Obrázek 4. Výsledný model - Polsko

Standardizované koeficienty.

Latentní proměnné jsou znázorněny v elipsách, manifestní proměnné v obdélnících.

* signifikantní na hladině významnosti 5 %, ** signifikantní na hladině významnosti 1%, *** signifikantní na hladině významnosti 0.1 %.

Měřicí modely nejsou vyobrazeny.

Kontrolováno pro vliv pohlaví a věku.

Ochota ke spolupráci s policií a soudy v Polsku je ze všech dimenzí legitimacy ovlivněná pouze důvěrou v efektivitu a distributivní spravedlnost soudů, oba vlivy jsou však relativně silné. Zajímavý je zde také opačný směr vlivu efektivitu na kooperaci – ti, kdo vnímají soudy jako efektivní, tedy že nedělají chyby a trestají viníky, jsou méně ochotní nahlašovat kriminalitu, identifikovat

osoby a svědčit u soudu. Co se týče dalších možných prediktorů ochoty ke spolupráci, osobní morálka je silným motivátorem. Naopak závazek poslušnosti zákonu a soudům nemá na kooperaci žádný statisticky významný vliv.

Závazek poslušnosti zákonu a soudům je pak silně závislý na důvěře v jejich procedurální spravedlnost a určitý vliv zde má také vnímaná legalita soudů. Závazek je pak také nepřímo ovlivněn důvěrou v efektivitu soudů, která má efekt na vnímané riziko postihu, a to pak zprostředkovaně vede k pocitu závazku poslušnosti zákonu.

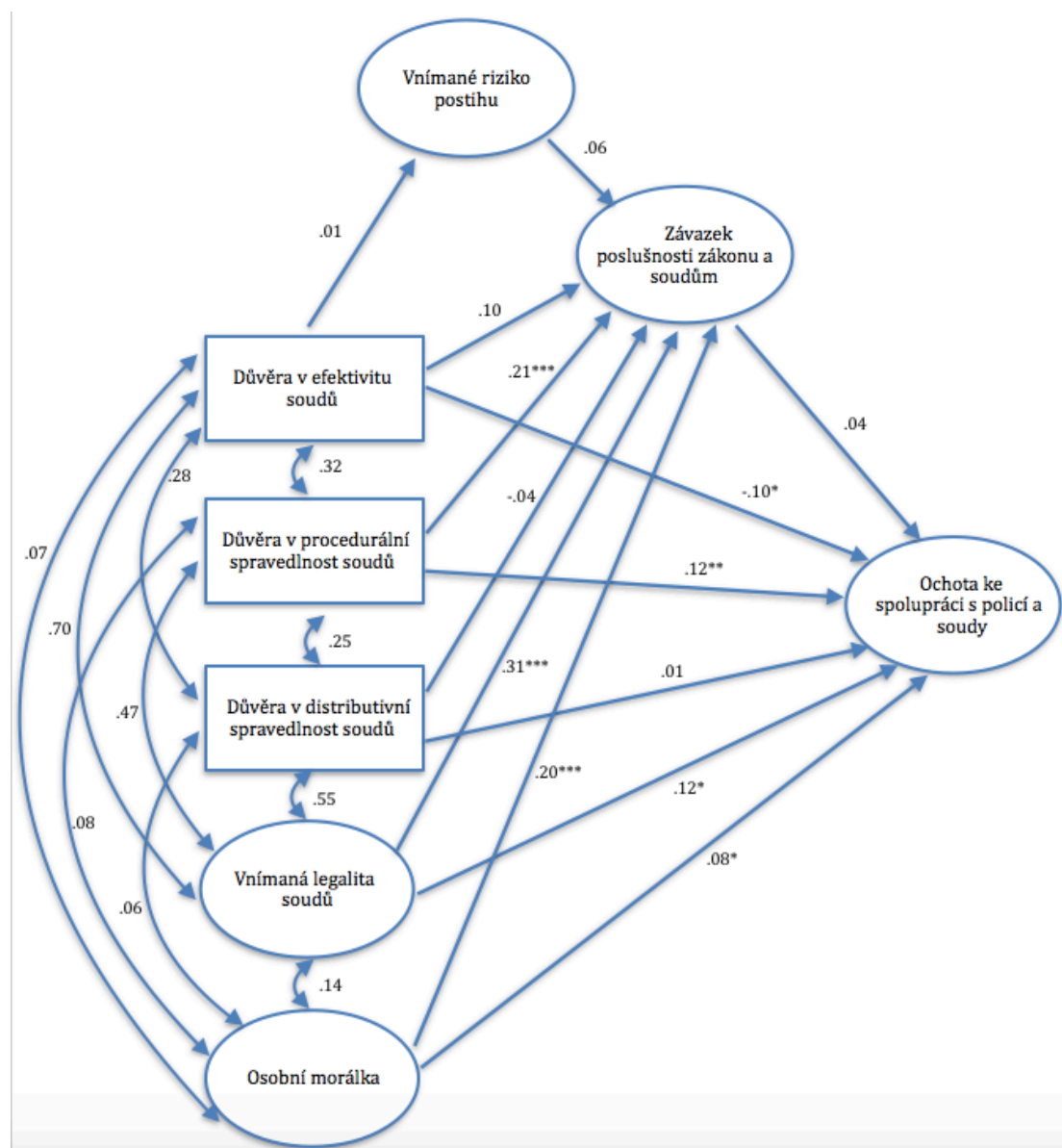
9.3.3.1 Shrnutí výsledků pro Polsko

První hypotéza byla v Polsku zamítnuta, jelikož důvěra v procedurální spravedlnost soudů nemá žádný statisticky významný vliv na ochotu ke spolupráci s policií a soudy. Významnější je zde vliv instrumentálních faktorů, konkrétně důvěry v efektivitu, tento vliv je nicméně opačného směru.

Podhypotéza 2a byla také v Polsku zamítnuta. Závazek poslušnosti zákonu a soudům je silně ovlivněn osobní morálkou, zároveň ale souvisí i s důvěrou v procedurální spravedlnost, efektivitu (zprostředkovaně skrze vnímané riziko postihu) a do určité míry také s legalitou soudů. Podhypotéza 2b je pak na datech za Polsko potvrzená, jelikož závazek poslušnosti zákona nezvyšuje (ale ani nesnižuje) ochotu spolupracovat s policií a soudy. Díky pravdivosti podhypotézy 2b můžu v Polsku potvrdit mou druhou hypotézu, tedy že vnímaná legitimita ovlivňuje ochotu ke spolupráci s policií a soudy přímo, nikoliv nepřímo skrze zvyšování závazku poslušnosti zákonu a soudům.

9.3.4 Maďarsko

Obrázek 5. Výsledný model - Maďarsko

Standardizované koeficienty.

Latentní proměnné jsou znázorněny v elipsách, manifestní proměnné v obdélnících.

* signifikantní na hladině významnosti 5 %, ** signifikantní na hladině významnosti 1%, *** signifikantní na hladině významnosti 0.1 %.

Měřicí modely nejsou vyobrazeny.

Kontrolováno pro vliv pohlaví a věku.

V Maďarsku má na ochotu ke spolupráci s policií a soudy částečný vliv důvěra v procedurální spravedlnost soudů a jejich legalitu. Podobně jako v Polsku je zde také celkem překvapivě negativní vztah mezi důvěrou v efektivitu soudů a ochotou spolupracovat. Určitý signifikantní vliv je zde i morálky, naopak závazek poslušnosti zákonu a soudům nemá žádný významný efekt.

Na závazek poslušnosti má z dimenzí legitimacy statisticky významný vliv důvěra v procedurální spravedlnost a v legalitu soudů. Naopak důvěra v distributivní spravedlnost soudů a jejich efektivitu nemají na závazek poslušnosti vliv žádný. Znamená to tedy, že v Maďarsku nemá důvěra v distributivní spravedlnost soudů mezi bohatými a chudými žádný vliv na ochotu ke spolupráci s policií a soudy.

Zároveň vnímané riziko postihu nehraje v Maďarsku v tomto kontextu žádnou roli, jelikož nikterak neovlivňuje závazek poslušnosti zákonu a soudům. Naopak osobní morálka má opět na závazek poslušnosti relativně silný vliv.

9.3.4.1 Shrnutí výsledků pro Maďarsko

V Maďarsku můžeme potvrdit první hypotézu, jelikož procedurální spravedlnost má vliv na ochotu ke spolupráci s policií a soudy, a stejně tak mají určitý efekt i instrumentální faktory. Vnímané riziko postihu nemá v modelu žádný vliv, přesto ale efektivita ovlivňuje ochotu ke spolupráci. V Maďarsku proto můžeme platnost teorie procedurální spravedlnosti potvrdit.

Co se týče druhé hypotézy, ta byla v Maďarsku potvrzena. Závazek poslušnosti je sice částečně vysvětlován důvěrou v procedurální spravedlnost soudů a jejich legalitou, a proto je první podhypotéza zamítnuta, závazek poslušnosti však poté nemá žádný statisticky významný vliv na ochotu kooperovat s trestními institucemi. Díky potvrzení hypotézy 2b je tedy zřejmé, že vliv vnímané legitimacy soudů na ochotu ke spolupráci je pouze přímý.

10. Diskuze

Tato diplomová práce byla motivována otázkou, zda je možné aplikovat stanoviska teorie procedurální spravedlnosti v kontextu soudů ve střední Evropě. Většina současných studií se zaměřuje na výzkum důvěry a vnímané legitimacy policie (Homolová, 2014; Moravcová, 2016; Hough, Jackson & Bradford, 2014; Jackson et al., 2012a; Reisig, Tankebe & Mesko, 2013), já ale považuji za chybné tyto výsledky generalizovat a slepě aplikovat i na instituci trestních soudů. Problémem současných studií o soudech je pak to, že většinou pochází z USA (např. Rottman & Tyler, 2014; Tyler, 1990; Tyler & Huo, 2002), přičemž americký právní systém se od soudů ve střední Evropě liší jak svými principy, tak svojí dlouholetou tradicí a stabilitou. Naproti tomu ve střední Evropě prošly zákon a soudy v relativně nedávné době významnou transformací při přechodu z totalitního režimu do demokratického a zároveň zde došlo k integraci práva do systému Evropské unie. Soudy, stejně jako společnost celkově, jsou ve střední Evropě charakteristické specifickou historickou zkušeností a hodnotami. Tato práce je proto jedna z prvních, která si klade za cíl prozkoumat platnost teorie procedurální spravedlnosti na soudech v post-komunistických společnostech.

10.1 Konceptualizace vnímané legitimacy

Tato diplomová práce se zároveň liší konceptualizací, která byla pro danou analýzu určena. Ve většině současných výzkumů je vnímaná legalita a závazek poslušnosti chápány jako dvě dimenze jednotného konceptu, kterým je legitimita (Beetham, 1991; Coicaud, 2002), a tyto dimenze jsou predikovány důvěrou v efektivitu a procedurální a distributivní spravedlnost (ESS, 2011a; Homolova, 2014; Hough, Jackson & Bradford, 2014; Jackson et al., 2012a; Moravcová, 2016). Naproti tomu Tankebe (2013) tvrdí, že závazek poslušnosti není součástí legitimacy, nýbrž je to samostatný konstrukt, který může, ale nemusí být legitimitou predikován. Lidé totiž mohou cítit závazek řídit se zákonem a autoritami i z jiných důvodů, například ze strachu, co by se stalo, pokud by jednali jinak, nebo protože mají pocit, že jiná možnost neexistuje. Při pohledu na empirická data navíc vidíme, že nízká míra vnímané legitimacy soudů nekoresponduje s mírou pocitu závazku poslušnosti zákonu

a soudům, jelikož ten je zde vysoký. Z těchto poznatků můžeme usoudit, že se nemusí jednat o jednotný konstrukt. Konfirmační faktorová analýza potvrdila, že vnímaná legalita a závazek poslušnosti netvoří jednotný faktor, a naopak fungují jako dva separátní faktory ne jen teoreticky, ale i empiricky (nižší reliabilita je pak zapříčiněna nízkou reliabilitou jednotlivých škál závazku poslušnosti a legality). Otázkou však zůstává, zda je tato konceptualizace platná i mimo region východní Evropy, a nebo zda v západní Evropě legalita a závazek poslušnosti skutečně tvoří jednotný koncept tak, jak předpokládá například Beetham (1991) nebo autoři modulu ESS (2011a). Vzhledem k tomu, že ve severní Evropě je naopak relativně vysoká legitimita, ale nízký závazek poslušnosti (Jackson et al., 2013), můžeme předpokládat, že i v dalších státech tvoří legalita a závazek poslušnosti odlišné konstrukty. Toto tvrzení je nicméně nutné ověřit dalším výzkumem.

Poznatky o konceptech legitimacy a závazku poslušnosti mohou mít výrazné dopady na to, jak jsou dané konstrukty chápány teoreticky, a jak jsou měřeny ve výzkumech a užívány v dalších analýzách. Nesmíme zapomenout, že pokud je závazek poslušnosti chybně interpretován jako legitimita, stát a jeho autority mohou podceňovat nutnost udržování vztahu s veřejností a vytváření důvěry v trestní systém, což může vést k úpadku reálné míry vnímané legitimacy (Tankebe, 2013).

10.2 Platnost teorie procedurální spravedlnosti v kontextu soudů ve střední Evropě

V souladu s výsledky předchozích studií o policii (Hough, Jackson & Bradford, 2014; Moravcová, 2016; Sunshine & Tyler, 2003a; Tankebe, 2013) má i u českých a maďarských soudů důvěra v procedurální spravedlnost stěžejní význam pro ochotu veřejnosti spolupracovat s trestním systémem. První hypotéza, která testovala aplikovatelnost teorie procedurální spravedlnosti v kontextu soudů ve čtyřech středoevropských státech, byla potvrzena v České republice a v Maďarsku. Znamená to tedy, že přestože hlavním úkolem soudů je efektivní prevence kriminality, společnost neposuzuje soudy jen na základě toho, jak jsou v plnění tohoto cíle úspěšné. Společnost také hodnotí, zda soudy užívají férových procedur, zda rozhodují nestranně na základě evidencí a zda jednají s lidmi s respektem.

Zajímavé je ale zjištění, že vnímané riziko postihu nemá ani v Čechách ani v Maďarsku žádný signifikantní vliv na ochotu spolupracovat s policií a soudy.

V těchto dvou státech se ale projevil vliv efektivitu, ať už přímý a negativní v případě Maďarska, nebo pozitivní nepřímý skrze závazek poslušnosti zákonu a soudům v případě České republiky. To odpovídá mým teoretickým předpokladům, že vliv na ochotu spolupracovat budou mít i instrumentální faktory.

Co se týče negativního vztahu mezi důvěrou v efektivitu soudů a ochotou ke spolupráci s policií a soudy v Maďarsku, není zcela zřejmé, jak toto zjištění interpretovat. Ti, kteří mají pocit, že soudy činí chyby a propouštějí viníky, jsou více ochotni pomáhat při vyšetřování nebo při soudním procesu. Nabízí se vysvětlení, že když lidé vnímají soudy jako neschopné a neefektivní, jsou více motivováni vzít částečně práci do svých rukou a systému pomoci. Je možné, že lidé s malou důvěrou v efektivitu vnímají o to více, že je důležité s institucemi spolupracovat. Lidé mohou mít pocit, že bez jejich pomoci policie a soudy nedokáží svou funkci plnit.

Na Slovensku a v Polsku však teorie procedurální spravedlnosti potvrzená nebyla. Na Slovensku hrají instrumentální faktory (vnímané riziko postihu a důvěra v efektivitu soudů) významnější roli než důvěra v procedurální spravedlnost soudů. V Polsku je pak ochota spolupracovat ovlivněna pouze důvěrou v efektivitu a distributivní spravedlnost soudů, nikoli však procedurální spravedlností. Stejně jako v Maďarsku je i v Polsku navíc vztah mezi efektivitou a ochotou spolupracovat opačný, tedy ti, kdo mají pocit, že soudy dělají chyby a propouštějí viníky, jsou více ochotni s nimi spolupracovat. V Polsku je navíc tento vztah silně statisticky signifikantní, je tedy málo pravděpodobné, že by se jednalo jen o náhodnou statistickou chybu měření. Co se týče vlivu důvěry v procedurální spravedlnost v Polsku, ta má sice významný efekt na závazek poslušnosti zákonu a soudům, nicméně ten už ale dále nevede k ochotě ke spolupráci. Je však možné, že pokud by výstupní proměnná byla jiná, například compliance se zákonem, vztah mezi závazkem poslušnosti a výstupní proměnnou by byl statisticky signifikantní. V mém modelu na ochotu ke spolupráci tomu tak nicméně není. Důvěra v procedurální spravedlnost ovlivňuje pouze závazek poslušnosti, ten ale už nemá žádný vlastní výstup. Proto v Polsku platnost teorie procedurální spravedlnosti nepovažuji za platnou .

Dalším prediktorem ochoty ke spolupráci potvrzeným ve většině studovaných zemí je vnímaná legalita soudů. V Čechách a v Maďarsku ovlivňuje legalita spolupráci přímo, na Slovensku nepřímo skrze závazek poslušnosti zákonu a soudům (v Polsku legalita ovlivňuje závazek poslušnosti, ten však nemá vliv na ochotu

spolupracovat, a proto v Polsku legalita soudů na ochotu ke spolupráci žádný významný vliv nemá). Ti, kdo vnímají soudce jako zkorumpované, pod vlivem politických tlaků a také jednající v zájmu mocných a bohatých, jsou méně ochotni s trestně-právním systémem kooperovat. Je nicméně problematické srovnat závěry této práce s předchozími výzkumy, jelikož ty většinou uvažují legalitu jakožto výsledek důvěry v efektivitu a procedurální a distributivní spravedlnost. Můžeme však srovnat s dvěma studii, které se věnují policii ve Velké Británii, a které zároveň užívají Tankebeho koncept. V těchto dvou výzkumech byla také legalita policie signifikantním prediktorem ochoty s ní spolupracovat (Hough, Jackson & Bradford, 2014; Tankebe, 2013).

V Čechách, na Slovensku a v Polsku je pro ochotu spolupracovat s policií a soudy důležitá i distributivní spravedlnost soudů, tedy to, aby byly soudní rozsudky spravedlivé, a aby nebyla žádná socio-ekonomická skupina zvýhodňovaná. Koncept distributivní spravedlnosti je nicméně obecně mnohem širší, zahrnuje i spravedlnost soudních rozhodnutí mezi odlišnými etnickými skupinami a dále také adekvátnost trestu vůči činu. Jelikož však nebyly tyto dimenze v dotazníku ESS (2010) zahrnuty, nebylo možné změřit jejich důležitost pro ochotu ke spolupráci s trestně-právním systémem.

Je velmi pravděpodobné, že v modelu pro kompliance se zákonem jakožto výstupní proměnnou by měly instrumentální faktory významnější roli. Lidé nemusí být motivováni efektivitou soudů k ochotě nahlásit činy, identifikovat pachatele a svědčit, přesto ale správná funkčnost soudního systému může odradit od kriminálního chování, čistě ze strachu z trestu. Tuto domněnku je však nutné ověřit dalším výzkumem zaměřeným na prediktory kriminálního chování.

10.2.1 Procedurální spravedlnosti soudů

Veřejnost má s trestními soudy mnohem méně osobní zkušenosti než například s policií, díky čemuž je důvěra a vnímaná legitimita soudů nižší (Indermaur & Roberts, 2009). Soudci jsou voleni do svých funkcí doživotně, a díky tomu nemusí dbát o svou reputaci tolik jako zástupci jiných státních orgánů. Hlavní přísun informací o práci soudech a výsledcích soudních řízení přijímá veřejnost skrze média

(Clawson, Strine & Waltenburg, 2003), které tím silně ovlivňují veřejné mínění o soudech (Brickman & Bragg, 2007; LaRowe, 2010; Ramirez, 2008).

Z definice se procedurální spravedlnost skládá ze dvou částí – kvalita rozhodování a kvalita jednání s jedincem (Fagan, 2008). Jak již bylo zmíněno, lidé osobní kontakt s trestními soudy většinou postrádají, díky čemuž je pro veřejnost poměrně těžké hodnotit, jak soudy zacházejí s jedincem během procesu a jak konkrétní docházejí ke svým závěrům. Také média se zaměřují spíše na rozhodnutí soudu a legalitu než na samotné procesy, o kterých pak není veřejnost dostatečně informována. Je proto možné, že společnost nepřikládá jednání soudu s lidmi velký význam. Předpokládala jsem proto, že pro lidi bude důležitější legalita, efektivita a konkrétní výsledky soudních rozhodnutí než soudní procesy. Dále je důležité připomenout, že vzhledem k problematičnosti zachycení kvality jednání soudu s jedincem je procedurální spravedlnost soudu konceptualizována v ESS (2010) jen jako kvalita rozhodování, a složka kvality jednání s jedincem byla v dotazníku vynechána. Význam procedurální spravedlnosti se tedy v mém modelu pro soudy liší od významu procedurální spravedlnosti policie, který byl užít v modelech jiných autorů.

I přes tyto předpoklady se ukazuje, že relativní důležitost procedurální spravedlnosti vůči ostatním faktorům není nižší ani vyšší v případě trestních soudů než jak byla naměřena v případě policie. Výsledky této práce totiž odpovídají závěrům Moravcové (2016), která také analyzovala data ESS (2010) a provedla podobný výzkum ve stejných státech, věnovala se však důvěře, legitimitě a ochotě ke spolupráci s policií. Moravcová potvrdila, že v České republice, Polsku a Maďarsku má procedurální spravedlnost policie silnější vliv na ochotu s ní spolupracovat než efektivita. Stejně výsledky vycházejí v Čechách a v Maďarsku i v modelech pro soudy. Znamená to tedy, že relativní důležitost procedurální spravedlnosti není nijak menší v případě soudů než v případě policie, jelikož má u soudů i u policie většinou významnější roli než instrumentální faktory. Je zde však zdánlivý rozdíl v tom, jak je vliv procedurální spravedlnosti na ochotu spolupracovat veden. Dle Moravcové ovlivňuje procedurální spravedlnost policie ochotu ke spolupráci zejména skrze hodnotovou sounáležitost s policií (přímý efekt na ochotu spolupracovat nebyl v modelech pro policii měřen). V Tankebeho (2013) konceptualizaci není hodnotová sounáležitost do modelu zahrnutá, místo toho je reflektována přímo v důvěře v efektivitu a v procedurální a distributivní spravedlnost. Dle autorů modulu ESS

nebyla navíc hodnotová sounáležitost se soudy do dotazníku zařazena, jelikož naše osobní morálka do určité míry reflektuje hodnotovou sounáležitost se zákony (ESS, 2011a). Z těchto důvodů usuzuji, že můj model soudů a výsledky mé analýzy je možné srovnávat s výsledky modelů, které užila Moravcová (2016) ve svém studiu policie ve středoevropských státech, přestože každý užívá odlišnou konceptualizaci.

Moravcová (2016) přichází s odlišnými závěry ohledně důvěry, legitimacy a ochotě spolupracovat v Polsku. Tento rozdíl však může být dán spíše užitým konceptem a interpretací modelu než rozdíly v principech, jak procedurální spravedlnost funguje. V Modelu pro policii v Polsku totiž procedurální spravedlnost ovlivňuje ochotu ke spolupráci skrze svůj vliv na hodnotovou sounáležitost s policií (Moravcová, 2016). Jak jsem však již zmínila, má konceptualizace nezahrnuje v modelu hodnotovou sounáležitost. Procedurální spravedlnost má v modelu Moravcové také efekt na závazek poslušnosti policii, nicméně závazek poslušnosti již nemá efekt na ochotu spolupracovat. Tato stezka je tedy stejná jako v mém modelu pro soudy.

Stejně jako ve výzkumu policie (Moravcová, 2016), i ve výzkumu soudů docházíme k závěru, že na Slovensku hrají instrumentální faktory významnější roli, než procedurální spravedlnost. V obou pracích má na ochotu spolupracovat silný vliv konkrétně efektivita dané instituce.

Z těchto srovnání můžeme tedy usoudit, že procedurální spravedlnost má stejný význam u soudů jako u policie. Jednou z možných interpretací tohoto závěru je ta, že veřejnost má obecně více osobní zkušenosti s civilními procesy, a je možné, že tato zkušenost může mít vliv na to, jak lidé hodnotí i další typy soudních procesů, mimo jiné i třeba právě soudů trestních. Lidé si mohou vytvářet určitou obecnou představu jak soudy fungují, aniž by rozlišovali, o jaký typ soudu se jedná.

Výsledky této práce však souhlasí s výsledky předchozích studií, tedy že procedurální spravedlnost soudů má pro veřejnost stěžejní význam a ovlivňuje jejich jednání (Burdziej, Pilitowski & Guzik, 2018; Rottman & Tyler, 2014; Tyler, 1990; Tyler & Huo, 2002).

10.2.2 Procedurální spravedlnost ve střední Evropě

Vzhledem k tomu, že význam procedurální spravedlnosti pro ochotu ke spolupráci s policií a soudy byl potvrzen v Čechách a v Maďarsku, a silný vliv na závazek poslušnosti zákonu a soudům v Polsku, je zřejmé, že procedurální spravedlnost je relativně stejně důležitým faktorem ve střední Evropě jako například v Americe nebo Velké Británii (Sunshine & Tyler, 2003a; Tyler, 1990; Tyler & Huo, 2002; Hough, Jackson & Bradford, 2014; Jackson et al., 2012a). Je proto nutné přehodnotit možnost užití hierarchického a egalitárního modelu společnosti (Schwartz, 2004; Sherman, 2002) a výzkumy prevalence hodnot přežití a sebevyjádření (Inglehart, 1990; VWS, 2015) k predikci významu normativních a instrumentálních faktorů spojených s důvěrou a ochotou spolupracovat s policií a soudy. Rozdíly v modelech společnosti a v jejich hodnotovém nastavení nestačí k vytvoření kvalitních odhadů toho, na kolik se budou jednotlivé společnosti lišit z hlediska relativní důležitosti procedurální spravedlnosti. Je možné, že rozdíly studovaných zemí od států západní Evropy a USA nejsou dostatečně velké na to, aby se odrazily i v rozdílných hodnotách spojených s ochotou spolupracovat s trestním systémem. Další možný důvod nastiňuje Bradford se svými kolegy (2013), podle nichž důležitost procedurální spravedlnosti závisí na uspokojení potřeby bezpečí. Bod zlomu nastává právě v moment, kdy má společnost pocit, že o bezpečnost je postaráno, a od tohoto momentu začne vyžadovat také procedurální spravedlnost. To, zda je v zemi bezpečnost, či zda se lidé musí být o svůj život, je to, co odděluje společnosti s potřebou procedurální spravedlnosti od společností, které se zajímají více o efektivitu institucí a možná rizika která nastanou, pokud nebudou jednat podle pravidel a nařízení autorit. Ve střední Evropě je díky demokratickému režimu řízení a relativně nízké míře kriminality (United Nations, 2013) potřeba bezpečí uspokojena, a proto je procedurální spravedlnost společensky žádaná.

Výsledky této práce dále naznačují, že relativní důležitost procedurální spravedlnosti je podobně vysoká v anglo-americkém právním systému jako v kontinentálním, a to i přesto, že oba systémy fungují na odlišných principech. V anglo-americkém právním systému je obvyklé tzv. obžalovací řízení, které prioritizuje spravedlnost a soudní procesy, zatímco v kontinentálním právu bývá užívané inkviziční řízení, které se soustřeďuje na pravdu a výsledky. Inkviziční řízení,

užívané ve střední Evropě, je vnímáno jako přesnější, zato ale méně kvalitní z hlediska spravedlnosti procesů (Sevier & Lamb, 2014). Výsledky této práce pak můžeme interpretovat tak, že když jsou lidé spokojeni s výsledky soudních procesů a věří, že byla nalezena pravda a potrestáni pachatelé, mohou mít poté potřebu klást i větší nároky na slabší niance spravedlnosti, jakými je právě například procedurální spravedlnost. Můžeme si v této souvislosti opět připomenout tezi Bradforda a kolegů (2013), podle nichž procedurální spravedlnost nabývá ve společnosti významu v moment, kdy jsou zabezpečeny základní potřeby bezpečí. Je možné, že když jsou lidé spokojeni se soudními rozhodnutími a důvěřují, že pravda byla nalezena, kladou větší tlak na prosazování i spravedlnosti v procesech a úctyhodné jednání. Procedurální spravedlnost má pak proto i v kontinentální právu stejně vysoký význam.

Z hlediska aplikovatelnosti teorie procedurální spravedlnosti bych byla opatrná při generalizaci poznatků ze střední Evropy do jiných regionů. Region střední Evropy je vhodný reprezentant post-komunistických států z hlediska nekonzistence mezi mírou vnímané legitimacy a závazku poslušnosti, avšak tyto státy nejsou typickými reprezentanty východní Evropy z hlediska hodnot a idejí uznávaných ve společnosti. Ortodoxní státy například mnohem silněji inklinují k hodnotám spojeným s fyzickým a ekonomickým zabezpečením než státy střední Evropy, a naopak prevalence hodnot participace, tolerance a respektu je zde nižší (WVS, 2015). I v rámci střední Evropy jsme narazili na odlišné výsledky mezi jednotlivými státy, konkrétně mezi Slovenskem a zbylými zeměmi, a proto je velmi pravděpodobné, že ve státech s jinou historickou zkušeností, náboženstvím a hodnotami bude relativní důležitost normativních a instrumentálních faktorů odlišná.

10.3 Cesta od vnímané legitimacy soudů k ochotě ke spolupráci s trestně-právním systémem

Druhým cílem této diplomové práce bylo pochopit, jak se ochota ke spolupráci s policií a soudy utváří pomocí vnímané legitimacy soudů. Vzhledem k relativně nízké vnímané legitimitě a vysokému závazku poslušnosti zákonu a soudům jsem očekávala, že tato stezka nebude v modelu statisticky signifikantní, a že dimenze legitimacy budou ovlivňovat ochotu ke spolupráci spíše přímo. Na základě předchozích výzkumů jsem navíc očekávala, že závazek poslušnosti zákonu a soudům

nebude mít významný vliv na ochotu kooperovat s policií a soudy. Tento předpoklad dále zesiluje hypotézu, že efekt vnímané legitimacy na ochotu spolupracovat bude přímý.

Hypotéza byla potvrzená pouze v Polsku a Maďarsku, nikoliv však v České republice a na Slovensku. Přestože vnímaná legitimita soudů ve všech státech silně ovlivňuje závazek poslušnosti zákonu a soudům, v Polsku a Maďarsku tento závazek již nevede k vyšší ochotě ke spolupráci. Rozdíly mezi státy můžou souviset s tím, že i v rámci středoevropského regionu se míra závazku poslušnosti zákonu a soudům liší. Právě kvůli příliš vysoké míře závazku poslušnosti jsem předpokládala, že vliv legitimacy na ochotu spolupracovat nevede skrze tento závazek, ale je přímý. Není proto překvapivé, že v Polsku a Maďarsku, kde je z daných čtyř států závazek poslušnosti nejvyšší, nevede tento vztah mezi legitimitou a kooperací skrze něj. Význam těchto zjištění bude podrobněji rozebrán v následujících dvou podkapitolách.

10.3.1 Prediktory závazku poslušnosti zákonu a soudům

Jedno z témat, které jsem se pokusila zodpovědět v této práci, je vztah mezi vnímanou legitimitou soudů, která je ve střední Evropě relativně nízká, a závazkem poslušnosti zákonu a soudům, který je v tomto regionu naopak vysoký (Jackson et al., 2013; Vlachová, 2013).

Dle mých výsledků je závazek poslušnosti do určité míry možné vysvětlit vnímanou legitimitou ve všech studovaných státech. V Čechách je závazek poslušnosti silně ovlivněn procedurální a distributivní spravedlností, ale také efektivitou a slabě i vnímanou legalitu (tento vztah je nicméně opačného směru). Na Slovensku koreluje závazek poslušnosti také se všemi dimenzemi legitimacy, nejsilnější je pak vliv efektivity. V Polsku má nejsilnější vliv na závazek poslušnosti procedurální spravedlnost a efektivita (tento vliv je veden přes vnímané riziko postihu), slabší vliv má zde i legalita, avšak distributivní spravedlnost žádný vliv nemají. V Maďarsku pak efektivita ani distributivní spravedlnost neovlivňují závazek poslušnosti, zato procedurální spravedlnost a legalita mají relativně silný vliv. Vidíme tedy, že ve všech státech vnímaná legitimita soudů ovlivňuje závazek poslušnosti.

Tyler (1990) zmiňuje další dva faktory, které motivují lidi k dodržování zákona. Prvním z nich je osobní morálka - lidé dodržují zákon dobrovolně, čistě z osobního pocitu, že toto jednání je správné. Přestože v originálním návrhu modelu

(ESS, 2011a) nebyla morálka jako potenciální prediktor závazku poslušnosti zahrnuta, já se osobně domnívám, že může mít významný vliv. Silný vliv morality na závazek poslušnosti byl skutečně potvrzen ve všech čtyřech státech. Znamená to tedy, že lidé, kteří jsou více citliví vůči špatnosti určitých činů, cítí také větší závazek dodržovat zákon a poslechnout příkazy soudů. Jen stěží však můžeme vysokou míru tohoto pocitu závazku vysvětlit právě moralitou. Ta je totiž v porovnání s ostatními evropskými státy spíše nízká, nadprůměrných hodnot dosahuje pouze v Polsku.

Dle Tylera (1990) lidé také dodržují zákon kvůli kalkulaci, že riziko trestu převažuje případný zisk, který by nedodržení zákona přineslo. Na Slovensku a v Polsku byla tato instrumentální perspektiva potvrzená, lidé tedy mají v těchto státech vyšší pocit závazku poslušnosti pokud vnímají riziko trestu jako vysoké. V Čechách a Maďarsku však neplatí, že by lidé dodržovali zákon a příkazy soudu, protože by si mysleli, že v případě spáchání trestného činu by byli potrestáni. Hodnoty vnímaného rizika postihu jsou navíc ve středoevropských státech spíše nízké, vyšších než průměrných hodnot dosahují pouze v Maďarsku, kde ale vztah mezi vnímaným rizikem postihu a závazkem poslušnosti zákonu a soudů není statisticky signifikantní.

Poznatky o vztahu mezi vnímaným rizikem postihu a závazkem poslušnosti však musíme interpretovat s opatrností. Je důležité připomenout, že přístup a model užitý v této práci není možné přesně srovnat s přístupem, který je užíván ve většině studií věnujících se legitimitě. V těchto studiích bývá vnímané riziko postihu užíváno jakožto potenciální prediktor compliance se zákonem ve formě kriminálního jednání, a podle toho byly i sestaveny otázky v dotazníku ESS (2011a). Já jsem nicméně tyto otázky (a také latentní proměnnou, která byla z nich vytvořena) použila pro měření asociace mezi vnímaným rizikem postihu a pocitem závazku poslušnosti zákonu a soudům, nikoli vůči compliance se zákonem. Teoretickou podporu pro toto rozhodnutí jsem měla u Tankebeho (2013), který zmiňuje strach jakožto další motivaci k závazku dodržovat zákon. Přesto ale nesmíme zapomenout, že užití položky nebyly přímo určeny k měření této asociace.

Závazek poslušnosti zákonu a soudům je tedy závislý na vnímané legitimitě soudů, osobní morálce a v Polsku a na Slovensku také na vnímaném riziku postihu. Hodnoty všech těchto proměnných jsou však ve střední Evropě v porovnání s ostatními Evropskými státy nízké, přestože závazek poslušnosti je naopak v porovnání s jinými státy vysoký. Otázkou zůstává, proč mají lidé ve střední Evropě tak silný

pocit, že musí dodržovat zákony a dbát rozhodnutí soudu, přestože soudy nevnímají jako příliš legitimní, nebojí se případného trestu a i osobní morálka je relativně volná. Podle Tankebeho (2013) může být závazek poslušnosti také určitou formou rezignace a důsledkem pocitu bezmoci. Bez ohledu na to, zda instituce jednají spravedlivě a podle předpisů, lidé mohou mít pocit, že není jiné možnosti, než se řídit jejich pravidly. Tzv. „tupý nátlak“ (dull compulsion), kdy lidé dodržují zákon a poslouchají autority přestože je vnímají jako nelegitimní, se objevuje často v totalitních režimech. Nabízí se zde tedy možnost, že vysoký závazek poslušnosti zákonu a soudům přežívá ve střední Evropě jakožto pozůstatkem komunistického režimu. Přestože uběhlo již téměř 30 let od změny režimu a nastolení demokracie, je možné, že mentalita lidí se transformuje v pomalejším tempu. Stejně jako se dle socializačních teorií důvěra a vnímaná legitimita institucí vytváří již během socializace na základě zkušenosti s danou institucí (Rose & McAllister, 1990), je možné, že i závazek poslušnosti zákonu a soudům vznikl u velké části populace již v dětství či rané dospělosti, a poté již nedošlo k jeho znatelnějším proměnám. Fakt, že pocit závazku poslušnosti zákonu silně a pozitivně koreluje s věkem (ESS, 2010), podporuje tuto hypotézu.

Věřím, že poznatky o zdrojích závazku poslušnosti, které z této práce vyplynuly, můžeme s určitou opatrností aplikovat i mimo region střední Evropy. Vzhledem k tomu, že vysoký závazek poslušnosti zákonu a soudům (stejně jako policii) a zároveň jejich nízká vnímaná legitimita je trend, který pozorujeme v celé východní Evropě (ESS, 2011b; Jackson et al., 2013), je možné, že zde hraje vliv společná historie, která se také odráží v hodnotách a smýšlení v daných společnostech. Dovolím si proto částečně generalizovat, že se nejedná jen o fenomén střední Evropy, ale že obecně v post-komunistických státech je závazek poslušnosti částečně vysvětlen vnímanou legitimitou, a to i přes zdánlivý paradox odlišných mír těchto hodnot. To, proč je závazek poslušnosti ve východní Evropě tak silný, je však otázka další analýzy, která by se zaměřila na otestování hypotézy, že vysoký závazek poslušnosti přežívá v těchto státech jakožto pozůstatek komunistického režimu.

10.3.2 Závazek poslušnosti a ochota spolupracovat s trestně-právními institucemi

Poslední otázka, kterou jsem si v této práci položila, bylo, zda tento vysoký závazek poslušnosti má nějaký efekt na ochotu ke spolupráci s trestně-právními institucemi, nebo zda zůstává pouze pocitem bez vlivu na následující aktivitu. Většina

studií věnujících se policii popírá asociaci mezi závazkem poslušnosti a ochotou ke spolupráci (Reisig, Michael & Lloyd, 2009; Reisig, Tankebe & Mesko, 2012; Tankebe 2009). Ze čtyřech studovaných evropských států byl tento vztah potvrzen pouze v Maďarsku, nikoli však v České republice, na Slovensku ani v Polsku (Moravcová, 2016). Co se týče soudů, Gibson a Caldeira (2003) zjistili, že závazek poslušnosti nemá efekt ve státech s krátkou tradicí demokracie. I v této práci se ukázalo, že v některých státech střední Evropy nemá závazek poslušnosti žádný významný vliv na ochotu spolupracovat s policií a soudy. Konkrétně v Polsku a Maďarsku nebyla nalezena žádná korelace mezi těmito dvěma proměnnými.

Na druhou stranu v České republice a na Slovensku závazek poslušnosti zákonu a soudům silně zvyšuje ochotu spolupracovat s policií a soudy. Tento silný vztah je překvapivý zvláště vzhledem k tomu, že závazek poslušnosti byl poměrně špatně měřen a latentní proměnné mají nízkou reliabilitu (na Slovensku dosahuje Cronbachovo α pouze 0.34, v Čechách pak 0.51). Vzhledem k tomu, že závazek poslušnosti zákonu je v těchto státech vysoký, silná asociace s ochotou spolupracovat je pozitivní jev. Dle výsledků této práce alespoň v Čechách a na Slovensku je do určité míry možné zvýšit ochotu nahlašovat trestné činy, identifikovat pachatele a svědčit u soudu také tím, že se stát pokusí zesílit vnímanou legitimitu soudů, což zvýší vnitřní závazek poslušnosti. Stát a společnost se poté mohou těšit větší úspěšnosti při řešení kriminálních činů, jelikož lidé jsou více ochotni jim pomáhat. Na druhou stranu vysoký závazek poslušnosti autoritám, které nejednají morálně a spravedlivě, může být nebezpečný v moment, kdy lidé přenechají zodpovědnost za rozhodování o svém jednání na těchto autoritách. Příklady můžeme najít v experimentálních studiích (např. Milgram, 1974) i v historii (známým příkladem jsou činy Adolfa Eichmanna). Vzhledem k tomu, že závazek poslušnosti ale také závisí na osobní morali, můžeme doufat, že lidé při rozhodování o svém jednání také zváží vlastní normy, hodnoty a vnímání toho, co považují za dobré a co za špatné.

10.4 Srovnání výsledků ze čtyř středoevropských států

Vzhledem k podobné historii, kultuře a hodnotám ve společnosti jsem očekávala velmi podobné výsledky strukturních modelů ve všech sledovaných

státech. Přesto ale dospívám k rozdílným závěrům u obou základních výzkumných otázek. Rozdíly byly navíc nalezeny mezi všemi středoevropskými státy.

První výzkumná otázka se zaměřovala na aplikovatelnost teorie procedurální spravedlnosti v kontextu soudů ve střední Evropě. První hypotéza, která předpokládala platnost této teorie, byla však potvrzená pouze v České republice a v Maďarsku. V obou státech má z dimenzí legitimacy důvěra v procedurální spravedlnost nejsilnější vliv na ochotu ke spolupráci, vliv mají ale i instrumentální faktory (konkrétně důvěra v efektivitu). V Polsku má důvěra v procedurální spravedlnost soudů, stejně jako důvěra v jejich efektivitu (zprostředkovaně skrze vnímané riziko postihu), silný vliv na závazek poslušnosti, ten však ale nijak významně neovlivňuje ochotu ke spolupráci. Vliv normativního faktoru procedurální spravedlnosti je zde však přesto znatelný, a je možné, že při použití jiného modelu by procedurální spravedlnost v Polsku vedla ke kooperaci jinou stezkou. Na ochotu ke spolupráci má pak v Polsku z dimenzí soudní legitimacy nejsilnější vliv důvěra v jejich efektivitu. Na Slovensku má procedurální spravedlnost pouze slabý vliv na závazek poslušnosti a žádný přímý efekt na ochotu ke spolupráci s policií a soudy. V Polsku a na Slovensku tedy procedurální spravedlnost nehraje významnou roli pro ochotu ke spolupráci s policií a soudy.

Není zřejmé, z jakého důvodu přináší model rozdílné výsledky z jednotlivých států. Překvapivá je zejména relativní důležitost instrumentálních faktorů vůči procedurální spravedlnosti na Slovensku. Jedno z možných vysvětlení leží v tvrzení, že společnost vyžaduje procedurální spravedlnost od momentu, kdy jsou zabezpečeny základní potřeby bezpečí (Bradford et al., 2014). Slováci vykazují jednu z nejvyšších obav z kriminality a také velmi nízký pocit bezpečí (Krucichová, 2017), a proto je možné, že hledí více na instrumentální faktory, než na jemnější hodnoty jakými jsou právě procedurální spravedlnost. Druhé vysvětlení odlišných výsledků na Slovensku odkazuje na potenciálně odlišnou mentalitu a hodnoty zakořeněné ve společnosti. Bohužel v poslední vlně World Values Survey nebyly sbírány data na Slovensku, a autoři dané hodnoty pouze odhadují. Kulturní mapa z 6. vlny WVS (2015) umísťuje Slovensko na ose hodnot přežití a sebevyjádření velmi blízko České republice, a naopak Maďarsko dle této mapy více inklinuje k hodnotám přežití. Je tedy možné, že tyto odhady jsou chybné, a Slovensko není na kulturní mapě správně umístěno. Bylo by proto zajímavé obnovit výzkum hodnot v tomto regionu a zaměřit se právě na potenciální odlišnosti Slovenska od zbylých států střední Evropy.

Co se týče cesty od vnímané legitimacy k ochotě ke spolupráci, vztah mezi vnímanou legitimitou soudů a závazkem poslušnosti však signifikantní ve všech středoevropských státech. Jednotlivé státy se liší pouze konkrétními prediktory, které mají na závazek poslušnosti vliv, a mírou tohoto vlivu. Dané státy se však liší ve vztahu mezi závazkem poslušnosti zákonu a soudům a ochotou spolupracovat s trestně-právními autoritami. Zajímavé je to, že studované státy se neliší jen v hladině statistické významnosti, ale celkově v tom, zda je vztah silně signifikantní, nebo není signifikantní vůbec. V České republice a na Slovensku je tento vztah silně signifikantní (na hladině významnosti 0.1 %), naopak v Polsku a Maďarsku závazek poslušnosti žádným významným způsobem neovlivňuje ochotu ke spolupráci. Interpretaci rozdílů mezi státy můžeme založit na odlišných mírách závazku poslušnosti - v Polsku a Maďarsku je z těchto států závazek poslušnosti nejvyšší, zatímco v Čechách a na Slovensku dosahuje nižších hodnot. Zdá se, že závazek poslušnosti je efektivní vůči aktivnímu jednání jen do určité míry tohoto závazku, což by odpovídalo i odlišným závěrům týkajících se tohoto vztahu mezi výzkumy z Velké Británie a zemí mimo západní svět.

Jak vyplývá z těchto zjištění, cesta od vnímané soudní legitimacy k ochotě ke spolupráci s policií a soudy není ve státech střední Evropy stejná. Zatímco v Polsku a Maďarsku je vztah přímý, v České republice a na Slovensku existuje i vztah nepřímý skrze závazek poslušnosti zákonu a soudům. Legitimita v těchto dvou státech ovlivňuje kooperaci i přímo, nicméně nepřímý vztah je zde stále znatelný. Interpretace těchto rozdílů je založena na předchozím vysvětlení rozdílů mezi státy, v kterých závazek poslušnosti vede k ochotě ke spolupráci, a těmi státy, kde je daný vztah nesignifikantní. V Polsku a Maďarsku je závazek poslušnosti nejvyšší, a je pak možné, že právě díky této vysoké míře tento závazek neovlivňuje ochotu spolupracovat.

10.5 Omezení práce

V závěrečné práci diskuze bych ráda zmínila několik empirických omezení této diplomové práce. Hlavním limitem práce je nemožnost sestavit model pro kompliance se zákonem. Důvodem byla příliš nízká reliabilita škály compliance ve všech studovaných státech. Z tohoto důvodu jsme se v této práci sledovali a testovali

vliv normativních a instrumentálních faktorů pouze na modelu pro ochotu ke spolupráci s policií a soudy. Model použitý v této práci byl nicméně upraven od původního návrhu ESS (2011a), kde byl závazek poslušnosti zákonu a soudům nastaven v modelu jakožto jedna dimenze legitimacy. Na základě teoretických předpokladů Tankebeho (2013) byl závazek poslušnosti chápán jako potenciální výsledek vnímané legitimacy soudů, který je ale možno predikovat i dalšími faktory. Musíme vzít proto v úvahu, že škály měřící osobní morálku a vnímané riziko postihu nebyly sestrojeny za účelem predikce závazku poslušnosti, já nicméně věřím, že jejich užití bylo opodstatněné. Dále je nutné upozornit, že pocit závazku poslušnosti neznamena nutně komplianci se zákonem. Je nutné vzít na tento fakt zřetel při interpretaci a použít výsledky pouze pro srovnání instrumentálních faktorů s vlivem procedurální spravedlnosti v kontextu soudů ve střední Evropě.

Dále je nutné reflektovat to, do jaké míry jsou naše teoretické konstrukty zachyceny danými položkami v dotazníku. Latentní proměnné závazek poslušnosti zákonu a soudům a dále legalita soudů mají poměrně nízkou reliabilitu škál. V příštím výzkumu by bylo vhodné dané škály rozšířit o více položek, a lépe tak zachytit význam a rozměr této proměnné. Dalším problémem v našem modelu je nedostatek položek měřících vnímanou procedurální spravedlnost, distributivní spravedlnost a efektivitu soudů. Tyto dimenze legitimacy byly v našem modelu měřeny pouze jednou proměnnou, a to i přesto, že jejich význam je mnohem širší. Procedurální spravedlnost v sobě zahrnuje ještě jeden aspekt, který nebyl v kontextu soudů v ESS (2010) měřen, a tím je kvalita jednání s jedincem. Co se týče distributivní spravedlnosti, význam je opět širší, a řadí se sem také adekvátnost míry trestů vůči trestnému činu, a dále také spravedlnost výsledků mezi různými dalšími skupinami, například etnickými. Při hodnocení efektivitě soudů pak také lidé obvykle berou v úvahu i délku a finanční náklady státu na soudní řízení (Rottman 2010). Žádný z těchto aspektů však nebyl v našem modelu zachycen a opět proto musíme interpretovat výsledky opatrně, pouze v souvislosti s určitým významem dané položky.

Dalším limitem této práce jsou data, s kterými pracujeme. Vzhledem k tomu, že se jedná pouze o průřezová data, nejsme schopni testovat kauzální vztahy mezi danými koncepty. Můžeme pouze předpokládat určité stezky a směry vztahů a dále změřit korelace mezi proměnnými. Model nicméně nebyl sestaven náhodně, nýbrž na základě teorie a předchozích výzkumů. Přesto by ale příští práce měla být založená na

longitudinálních datech, případně užity experimentální metody, abychom byli schopni otestovat a potvrdit kauzalitu.

Data, s kterými pracujeme, navíc poskytují pouze informace o subjektivním vnímání legitimacy soudů. Podobně také nemáme data na skutečnou míru spolupráce či ochoty ke spolupráci s policií a soudy, ale pouze odhady v případě, že by byla v potenciální budoucí situaci spolupráce potřeba. Můžeme však předpokládat, že existuje silná pozitivní korelace mezi ochotou ke spolupráci a reálnou spoluprací, jak bylo zjištěno z předchozích výzkumů o policii (Tyler, Schulhofer & Huq, 2010).

Další problém užitých dat je fakt, že pocházejí z roků 2010 a 2011 a od té doby se mohla situace významně proměnit. Pokud je důvěra v soudy částečně utvářena již během socializace, a poté se její míra již výrazně nemění (Rose & McAllister, 1990), můžeme očekávat navyšování důvěry s tím, jak se zvyšuje proporce lidí, kteří byli socializováni již do nového, demokratického režimu. Tento růst je navíc již nyní zachycen v empirických datech - např. v České republice věřilo soudům 45 % populace, a do roku 2017 stoupl toto číslo na 53 % (Tuček, 2017).

11. Závěr

Cílem diplomové práce bylo zanalyzovat, jak vnímaná legitimita soudů ovlivňuje ochotu ke spolupráci s trestními institucemi ve střední Evropě. Současně jsem se zaměřila na zdroje závazku poslušnosti zákonu a soudům, a asociaci s ochotou spolupracovat. Tato diplomová práce podporuje tezi o obecné platnosti teorie procedurální spravedlnosti napříč institucemi, nebylo však možné potvrdit stěžejní význam procedurální spravedlnosti napříč státy a společnostmi.

Většina současného výzkumu procedurální spravedlnosti a legitimacy se zabývá studiem policie, bylo by však chybné bez předchozího ověření generalizovat poznatky i na další instituce trestního systému. Většina populace nemá osobní zkušenost s trestními soudy, a proto se jejich důvěra a vnímaná legitimita utváří z velké části na základě informací dostupných z masových médií. Naproti tomu s policií má veřejnost určitý kontakt i v rámci běžného dne, díky čemuž se také policie těší vyšší důvěře a vnímané legitimitě. I přes tyto rozdíly se však ukazuje, že procedurální spravedlnost hraje stěžejní roli i v případě soudů. Tato práce totiž přinesla velmi podobné výsledky jako studie zaměřující se na policii ve střední Evropě (Moravcová, 2016). Stejně jako v případě policie, i v případě soudů je v Čechách a v Maďarsku procedurální spravedlnost hlavním prediktorem ochoty ke spolupráci. V Polsku a na Slovensku se tento stěžejní relativní význam důvěry v procedurální spravedlnost soudů na ochotu ke spolupráci sice nepotvrdil, podobné výsledky však přináší i studie o policii (Moravcová, 2016), a proto vidím příčinu spíše v hodnotách a specifikách daných společností.

Vzhledem k odlišné historické zkušenosti, hodnotám a míry důvěry v trestní systém bylo možné předpokládat, že procedurální spravedlnost bude hrát odlišnou roli ve střední Evropě než ve vyspělých západních společnostech s dlouholetou tradicí demokracie. Většina výzkumů důvěry a legitimacy trestního systému pochází z USA či Velké Británie, přičemž tyto státy se vyznačují odlišným soudním systémem, kulturou a prevalencí materialistických a post-materialistických hodnot. I přes tyto rozdíly se však ukazuje, že relativní důležitost procedurální spravedlnosti vůči instrumentálním faktorům je v České republice a Maďarsku podobná státům s delší tradicí demokracie a stabilního soudního systému. Zdá se, že ani rozdíly mezi anglo-americkým a kontinentálním právním systémem nejsou nikterak předmětné pro relativní důležitost normativních a instrumentálních faktorů spojených s trestním

systemem. Spolu s Bradfordem a jeho kolegy (2014) se domnívám, že význam procedurální spravedlnosti spočívá na zajištění bezpečí v zemi – v moment, kdy se společnost necítí v ohrožení, vytváří se požadavek po spravedlnosti v procesech a úctyhodném jednání s jedincem. Pouze obyvatelé Slovenska nekladou vysoké nároky na procedurální spravedlnost, a místo toho ochota ke spolupráci s policií a soudy závisí více na jejich úsudku o efektivitě soudů a na vnímaném riziku postihu v případě spáchání trestného činu. Není zcela zřejmé, proč je na Slovensku menší poptávka po spravedlnosti procesů, nicméně na základě teorie a předchozích výzkumů se nabízí dvě interpretace. Zaprvé je možné, že z důvodu vysoké obavy z kriminality, která je na Slovensku jedna z nejvyšších z celé Evropy, a zároveň nízkému pocitu bezpečí (Krulichová, 2017), Slováci hledí více na instrumentální faktory spojené s efektivním trestním systémem. V ostatních zemích, kde panuje ve společnosti pocit bezpečí a lidé se neobávají kriminality, se vytváří prostor pro poptávku po procedurální spravedlnosti (Bradford et al., 2013).

Příslušníci soudů a právních orgánů kladou větší význam efektivitě a distributivní spravedlnosti než procedurální spravedlnosti (Rottman & Taylor, 2014). Výsledky této studie nicméně naznačují, že společnost je minimálně v České republice a Maďarsku více nakloněna důležitosti spravedlnosti procedur. Tento nesoulad mezi tím, co považují za podstatné soudci a právníci a co zajímá veřejnost, může vést k neefektivní komunikaci mezi těmito dvěma stranami. Pokud se zástupci soudů budou zaměřovat na komunikaci procesů, postupů a rozhodování, mohou docílit dobrovolné spolupráce bez dodatečných finančních nákladů.

V této diplomové práci jsem se také pokusila zodpovědět otázku, jak je ve střední Evropě tvořen závazek poslušnosti zákonu a soudům. Stejně jako v dalších post-komunistických státech, i zde lidé cítí velmi vysoký závazek poslušnosti, nicméně soudy vnímají jako relativně málo legitimní. I přes tento zdánlivý paradox však lidé ve střední Evropě cítí závazek poslušnosti, když mají pocit, že soudy postupují spravedlivě, jednají dle zákonů a pravidel, přinášejí spravedlivé výsledky a zároveň jsou schopny potrestat viníky. Dalším silným prediktorem závazku poslušnosti zákonu a soudům je ve všech studovaných státech osobní morálka. Jedinci citliví vůči špatnosti určitých přestupků a trestných činů cítí také větší závazek řídit se zákonem a nařízením soudu. V Polsku a na Slovensku je také závazek poslušnosti silně ovlivněn vnímaným rizikem postihu. Ti, kteří považují za pravděpodobné, že budou po spáchání určitých nelegálních činů potrestáni, se cítí více zavázání být

poslušni zákonu a soudům. Hodnoty osobní morálky i očekávaného rizika postihu jsou nicméně ve státech střední Evropy poměrně nízké, a proto nejsme schopni vysvětlit vysoký závazek poslušnosti ani těmito faktory. Jedno z možných vysvětlení vysokého závazku poslušnosti můžeme hledat v historické zkušenosti s totalitním režimem, kdy lidé často neviděli alternativu k poslušnosti vůči státu, zákonu a autoritám, a to i přesto, že jejich aktivity často nevnímali jako legální, morální a spravedlivé. Vzhledem k tomu, že velká část společnosti byla do daného režimu socializována, je možné, že tato tendence k poslušnosti částečně přetrvává ve společnosti dodnes.

Na závěr jsem se v této práci zabývala otázkou, zda pocit závazku poslušnosti zákonu a soudům dokáže jedince aktivizovat k ochotě ke spolupráci s trestním systémem. Ukazuje se, že v Polsku a Maďarsku, kde je závazek poslušnosti ze zkoumaných čtyř států nejvyšší, není žádná asociace vůči ochotě kooperovat. Na druhou stranu v České republice a na Slovensku je tato asociace velmi silná. Je pozitivní, že trestní systém dokáže čerpat určitou míru ochoty veřejnosti ke spolupráci z jejich pocitu závazku poslušnosti, který je poměrně vysoký. Na druhou stranu vysoký závazek poslušnosti, který není založen na osobní morálce a vnímané legitimitě institucí, může být společností i nebezpečný (Kelman, 2001; Milgram, 1974).

Použitá literatura

- Arendt, H. (1968). *The Origins of Totalitarianism*. London, U.K.: Harcourt.
- Balcerowicz, L. (2009). Institutional Change After Socialism and the Rule of Law. *Hague Journal on the Rule of Law*, 1(2), pp.215–240.
- Bartholomew, D. J. et al. (2008). *Analysis of multivariate social science data, 2nd ed.*, Boca Raton, FL: CRC Press.
- Beetham, D. (1991). *The Legitimation of Power*. London: Macmillan.
- Benesh, S. & Howell, S. (2001). Confidence in the Courts: A Comparison of Users and Non-Users. *Behavioral Sciences and Law*, 19, s.199–214.
- Bottoms, A. & Tankebe, J. (2012). Beyond procedural justice: A dialogic approach to legitimacy in criminal justice. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 102, s.119–70.
- Bradford, B. et al. (2014). What price fairness when security is at stake?: police legitimacy in South Africa. *Regulation & Governance*. doi:10.1111/rego.12012.
- Brickman, D. & Bragg, B. (2007). Does the Media Matter? Understanding the Impact of Media Coverage on Public Response to Supreme Court Decisions. *Conference Papers -- Midwestern Political Science Association. 2007 Annual Meeting*. [online] Dostupné z: http://citation.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/7/6/2/8/p176281

_index.html [cit. 10.10.2018].

Burdziej, S., Pilitowski, B. & Guzik, K., 2018. Fairness at Trial: The Impact of Procedural Justice and Other Experiential Factors on Criminal Defendants' Perceptions of Court Legitimacy in Poland. *Law and Social Inquiry*, s.1-29.

Clawson R. A., Strine H. C. N. & Waltenburg E. N. (2003). Framing Supreme Court Decisions: The Mainstream versus the Black Press. *Journal of Black Studies*, 33(6), s.784-800.

Coicaud, J. M. & Curtis, D. A. (2002). *Legitimacy and politics: a contribution to the study of political right and political responsibility*, Cambridge: Cambridge University Press.

Denton, D. (2007). Procedural Fairness in the California Courts, *Court Review*, 44(1/2), s.44-54.

Easton, D., Dennis, J. & Easton, S, 1969. *Children in the political system: origins of political legitimacy*, New York: McGraw-Hill.

Eisner, M. & Nivette, A. (2014). Does Low Legitimacy Cause Crime? A Review Of The Evidence. In. J. Tankebe & A. Liebling, ed., *Legitimacy and criminal justice: an international exploration*. Oxford: Oxford University Press.

European Social Survey (2010), Round 5 [online]. Dostupné z: <http://ess.nsd.uib.no/ess/round5/>.

European Social Survey (2011a), *Round 5 Module on Trust in the Police & Courts – Final Question Design Template*. London: Centre for Comparative Social Surveys: City University London. [online] Dostupné z: https://www.europeansocialsurvey.org/docs/round5/questionnaire/ESS5_final_trust_in_police_courts_module_template.pdf [Cit. 19.10. 2018].

European Social Survey. (2011b). *Trust in justice: topline results from round 5 of the European Social Survey*. European Social Survey. [online] Dostupné z: http://www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/ESS5_toplines_issue_1_trust_in_justice.pdf [Cit. 18. 11. 2018].

Fagan, J. & Tyler, T. R. (2005). Legal Socialization of Children and Adolescents. *Social Justice Research*, 18(3), s.217–41.

Fagan, J. (2008). Legitimacy and Criminal Justice. *Ohio State Journal of Criminal Law*, 6(1), s.123-140.

Fidrmuc, J. (2003). Economic reform, democracy and growth during post-communist transition. *European Journal of Political Economy*, 19(3), s.583–604.

George, D. & Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*. 11.0 update (4th ed.). Boston: Allyn & Bacon.

Gibbs, J.P. (1975). *Crime, punishment, and deterrence*, New York: Elsevier.

Gibson, J.L. & Caldeira, G.A. (2003). Defenders of Democracy? Legitimacy, Popular Acceptance, and the South African Constitutional Court. *The Journal of Politics*, 65(1), s.1–30.

Groneland, A. B. (2007). Informality, legal institutions and social norms. Transparency International. *Global corruption report 2007: corruption in judicial systems*. London: Pluto, s.306-309.

Homolová, P. (2014). Trust in Criminal Justice and Compliance with the Law in Czech Society: Testing the Normative Hypothesis on 1999 and 2011 Samples. *Varstvoslovje: Journal of Criminal Justice & Security*, 16(4), s.412–435.

Hough, M., Jackson, J. & Bradford, B. (2014). Legitimacy, trust and compliance: an empirical test of procedural justice theory using the European Social Survey. In J. Tankebe & A. Liebling, ed., *Legitimacy and criminal justice: an international exploration*. Oxford: Oxford University Press.

Indermaur, D. & Roberts, L. (2009). Confidence in the Criminal Justice System. *Trends & Issues in Crime and Criminal Justice*, 387.

Inglehart, R. (1990). *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Inglehart, R. & Welzel, C. (2005). *Modernization, culture change, and democracy – The human development sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jackson, J. et al. (2012a). Why do People Comply with the Law? Legitimacy and the Influence of Legal Institutions. *British Journal of Criminology*, 52(6), s.1051–71.

Jackson, J. et al. (2012b). *Just Authority? Trust in the Police in England and Wales*. London, U.K.: Routledge.

Jackson, J. et al. (2013). *Trust and legitimacy across Europe: a FIDUCIA report on comparative public attitudes towards legal authority*. [online] Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=2272975> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2272975> [Cit. 10.11. 2018].

Jackson, J. et al. (2014). Corruption and Police Legitimacy in Lahore, Pakistan. *British Journal Of Criminology*, 54(6), s.1067–1088.

Jiang, S., Wu, Y. & Wang, J. (2013). Citizens' Obligation to Obey the Law: An Empirical Study of Guangzhou, China. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 57(4), s.495–518.

Johnson, E.A. (2011). Criminal Justice, Coercion and Consent In 'Totalitarian' Society: The Case of National Socialist Germany. *The British Journal of Criminology*, 51(3), s.599–615.

Johnson, D.R. & Creech, J.C. (1983). Ordinal Measures in Multiple Indicator Models: A Simulation Study of Categorization Error. *American Sociological Review*, 48(3), s.398–407.

Karstedt, S. (2014). Trusting Authorities: Legitimacy, Trust, And Collaboration In Non-Democratic Regimes. In J. Tankebe & A. Liebling, ed., *Legitimacy and criminal justice: an international exploration*. Oxford: Oxford University Press.

Kelman, H. C. (2001). Reflections on the social and psychological processes of legitimization and delegitimization. In J.T. Jost & B. Major, eds., *The psychology of legitimacy: Emerging perspectives on ideology, justice, and intergroup relations*. Cambridge: Cambridge University Press, s.54-73.

Kelman, H. C. & Hamilton, V. L. (1989). *Crimes of Obedience*. New Haven: Yale.

Krajewski, K. (2004). Crime and Criminal Justice in Poland. *European Journal of Criminology*, 1(3), s.377–407.

Krulichová, E. (2017). *Pocit bezpečí a obavy z kriminality v České republice*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.

LaRowe, N. (2010). On and Off the Supreme Court Beat: A Content Analysis of Newspaper Coverage of the Supreme Court from 1997-2004. *APSA 2010 Annual Meeting Paper*. [online] Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=1642697> [Cit. 10. 10. 2018].

Lind, E. & Tyler, T.R. (1988). *The Social Psychology of Procedural Justice*. New York: Plenum Press.

MacCallum, R. & Austin, J. (2000). Application of structural equation modelling in psychological research. *Annual Review of Psychology*, 51, s.201–26.

McDonald, R.P., Ringo Ho, M.-H. & West, Stephen G. (2002). Principles and Practice in Reporting Structural Equation Analyses. *Psychological Methods*, 7(1), s.64–82.

Mishler, W., & Rose, R. (1997). Trust, Distrust and Skepticism: Popular Evaluations of Civil and Political Institutions in Post-Communist Societies. *The Journal of Politics*, 59(2), s.418-451.

Moravcová, E. (2016). Willingness to Cooperate with the Police in Four Central European Countries. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 22(1), s.171–187.

Nesstar Web View [online]. Dostupné z: <http://nesstar.ess.nsd.uib.no/webview>.

Ramirez, M. D. (2008). Procedural Perceptions and Support for the U.S. Supreme Court. *Political Psychology*, 29(5), s.675-698.

Reisig, M. D. & Lloyd, C. (2009). Procedural justice, police legitimacy, and helping the police fight crime: Results from a survey of Jamaican adolescents. *Police Quarterly*, 12, s.42–62.

Reisig, M.D., Tankebe, J. & Mesko. (2012). Procedural justice, police legitimacy, and public cooperation with the police among young Slovene adults. *Journal of Criminology and Security*, 14, s.147–64.

Reisig, M.D., Tankebe, J. & Mesko, G. (2013). Compliance with the Law in Slovenia: The Role of Procedural Justice and Police Legitimacy. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 20(2), s.1–18.

Reisig, M. D., Wolfe, S. E. & Holtfreter, K. (2011). Legal Cynicism, Legitimacy, and Criminal Offending: The Nonconfounding Effect of Low Self-Control. *Criminal Justice and Behavior*, 38(12), s.1265–79.

Rose, R. & McAllister, I. (1990). *The loyalties of voters: a lifetime learning model*, London: Sage.

Rottman, D. B. (2010). Procedural Fairness, Criminal Justice Policy, and the Courts. In *US Criminal Justice Policy: A Contemporary Reader*, ed. by Karim Ismaili, s.95–116. Sudbury, MA: Jones & Bartlett.

Rottman, D. B. & Tyler, T. (2014). Thinking About Judges and Judicial Performance: Perspective of the Public and Court Users. *Onati Socio-Legal Series*, 4(5), s.1046–70.

Schwartz, H. (1998). Eastern Europe's Constitutional Courts. *Journal of Democracy*, 9(4), s.100–114.

Schwartz, S. H. (2004). Mapping and interpreting cultural differences around the

world. In: H. Vinken et al. Comparing cultures: dimensions of culture in a comparative perspective. Boston: Brill, s.43-73.

Sevier, J. & Lamb, Michael E., 2014. The Truth-Justice Tradeoff: Perceptions of Decisional Accuracy and Procedural Justice in Adversarial and Inquisitorial Legal Systems. *Psychology, Public Policy, and Law*, 20(2), s.212–224.

Sherman, L. W. (2002). Trust and confidence in criminal justice. *National Institute of Justice*, pp.22–31. [online] Dostupné z: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/189106-1.pdf?q=ideas-in-%20american-policing> [Cit 10.10. 2018].

Smith, D. (2007). The Foundations of Legitimacy. In: T. Tyler, ed., *Legitimacy and Criminal Justice. International Perspectives*. New York: Russell Sage Foundation, s. 30–58.

Stevens, J. P. (1996). *Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences*. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Sun, I.Y. et al., (2017). Procedural Justice, Legitimacy, and Public Cooperation with Police: Does Western Wisdom Hold in China? *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 54(4), s.454–478.

Sunshine, J. & Tyler, T. R. (2003a). The Role of Procedural Justice and Legitimacy in Public Support for Policing. *Law and Society Review*, 37(3), s.513–48.

Sunshine, J. & Tyler, T. R. (2003b). Moral Solidarity, Identification with the Community, and the Importance of Procedural Justice: The Police as Prototypical Representatives of a Group's Moral Values. *Social Psychology Quarterly*, 66(2), s.153–165.

The World Bank (2016). GDP per capita (current US\$) [online]. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>

Tankebe, J. (2008). Legitimacy, colonialism and policing in Ghana. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 36, s.67–84.

Tankebe, J. (2009). Public Cooperation with the Police in Ghana: Does Procedural Fairness Matter?. *Criminology*, 47(4), s.1265–93.

Tankebe, J. (2013). Viewing Things Differently: The Dimensions of Public Perceptions of Police Legitimacy. *Criminology*, 51(1), s.103–135.

Tyler, T. R. (1990). *Why People Obey the Law*. New Haven, CT: Yale University Press.

Tyler, T. R. (2003). Procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law. In M. H. Tonry, ed., *Crime and Justice: Review of Research*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Tyler, T. R. (2006). Psychological perspectives on legitimacy and legitimation. *Annual Review of Psychology*, 57, s.375–400.

Tyler, T.R. & Huo, Y.J. (2002). *Trust in the Law: Encouraging Public Cooperation with the Police and Courts*. New York: Russell Sage Foundation.

Tyler, T. R., Schulhofer, S., & Huq, A. Z. (2010). Legitimacy and Deterrence Effects in Counterterrorism Policing: A Study of Muslim Americans. *Law & Society Review*.

Transparency International (2017). *Corruption Perceptions Index 2017*. [online]

Dostupné z:

https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017 [Cit. 18. 11. 2018].

United Nations (2013). *Global Study on Homicide*. [online] Dostupné z:

https://www.unodc.org/documents/gsh/pdfs/2014_GLOBAL_HOMICIDE_BOOK_web.pdf [Cit. July 2018].

Vlachová, K. (2013). *Hodnoty, postoje, chování: Česká republika 2002-2012: sociální report projektu European Social Survey*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Welzel, C. & Inglehart, R. (2009). Political culture, mass beliefs and value change. In C. Haerpfer, P. Bernhagen, R. Inglehart and C. Welzel, eds., *Democratization*. Oxford: Oxford University Press, s. 126-144.

World Values Survey (2015). *Findings and Insights*. [online] Dostupné z:
<http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=Findings>

Zimring, F.E. & Hawkins, G. (1973). *Deterrence: the legal threat in crime control*,
Chicago ; London: University of Chicago Press.

Přílohy

Příloha 1: Formulace otázek a rozložení odpovědí

Důvěra v efektivitu soudů

Řekněte mi prosím, jak často podle vás dělají soudy chyby, kvůli kterým jsou viníci propuštěni na svobodu? (%)

	Nikdy	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Stále	Celkově
Česká rep.	0,2	2,4	6,7	11,1	9,3	16,4	15,9	18,3	11,8	4,8	3,2	100
Slovensko	0,6	2	5	9,4	8	24,1	14,7	17,7	11,8	3,8	2,8	100
Polsko	0,7	3,9	8,5	14,9	10,7	24,7	15,1	12,7	6,8	1,5	0,5	100
Maďarsko	1,9	6,2	13,6	16,4	12,5	20,9	9,8	9,7	7,3	1,2	0,5	100

Důvěra v procedurální spravedlnost soudů

Jak často podle vás dělají soudy spravedlivá, nezaujatá rozhodnutí založená na důkazech, které mají k dispozici? Použijte stejnou kartu. (%)

	Nikdy	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Stále	Celkově
Česká rep.	0,4	1,5	3	7,8	10,7	21,1	14,1	19,5	14,1	6,5	1,4	100
Slovensko	0,9	1,2	3,5	8,4	11	31	14	13,7	9,8	5,1	1,5	100
Polsko	0,9	1,2	3,5	8,4	11	31	14	13,7	9,8	5,1	1,5	100
Maďarsko	0,7	0,9	3,5	6,8	7,7	23,4	12,7	16,2	16,2	8,2	3,7	100

Důvěra v distributivní spravedlnost soudů

Představte si dva lidi – jeden bohatý, jeden chudý – oba stanou u soudu, souzeni za stejný trestný čin, který nespáchali. Který z nich myslíte, že bude s větší pravděpodobností odsouzen jako vinný? (%)

	Bohatý	Chudý	Stejně	Celkově
Česká rep.	1,4	64,5	34,1	100
Slovensko	1,1	62,4	36,5	100
Polsko	2,6	56,4	41	100
Maďarsko	2,1	57	40,9	100

Vnímaná legalita soudů

1) jak často podle vás berou soudci v (...) úplatky? (%)

	Nikdy	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Stále	Celkově
Česká rep.	0,6	5,9	10,1	11,2	9,3	12,4	12,6	17,1	11,4	4,4	5	100
Slovensko	0,6	2,9	4,1	5,2	5,4	21,6	14,4	15,7	13,6	9	7,4	100
Polsko	4,9	10,7	15,3	16,7	8,5	18,5	7,4	10,3	5,8	1,1	0,6	100
Maďarsko	9,8	12	17,3	12,7	9	15,7	7,8	7,4	5,2	2,1	1	100

2) Soudy obvykle chrání zájmy bohatých a mocných před zájmy obyčejných lidí (%)

	Rozhodně souhlasím	Souhlasím	Ani, ani	Nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím	Celkově
Česká rep.	17,5	39,1	27,2	13,7	2,6	100
Slovensko	16,6	49	26,6	6,8	0,9	100
Polsko	15,6	49,7	19	14,7	1	100
Maďarsko	11,9	31,3	33,1	19,5	4,3	100

3) Rozhodování a postupy policie jsou příliš ovlivněny tlaky politických stran a politiků (%)

	Rozhodně souhlasím	Souhlasím	Ani, ani	Nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím	Celkově
Česká rep.	23,7	35,4	29,7	9,5	1,7	100
Slovensko	16,1	43,8	30,2	8,4	1,6	100
Polsko	8,7	41,4	31,9	16,1	1,9	100
Maďarsko	16,1	35,4	32,7	12,5	3,3	100

Závazek poslušnosti zákonu a soudům

1) Všichni mají povinnost podřídit se konečnému rozhodnutí soudu (%)

	Rozhodně souhlasím	Souhlasím	Ani, ani	Nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím	Celkově
Česká rep.	24,9	45,3	22,5	6	1,2	100
Slovensko	17	42,4	27,3	12,3	1	100
Polsko	16,4	57,5	16,9	8,7	0,5	100
Maďarsko	25,3	39,9	24	8,8	2	100

2) Všechny zákony se musí striktně dodržovat (%)

	Rozhodně souhlasím	Souhlasím	Ani, ani	Nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím	Celkově
Česká rep.	24,3	46,2	23,2	5,2	1,1	100
Slovensko	33,9	50,4	13,8	1,6	0,4	100
Polsko	20,1	60,9	15	3,8	0,3	100
Maďarsko	40,7	45,2	11,9	1,9	0,3	100

3) Udělat správnou věc občas znamená porušit zákon (%)

	Rozhodně souhlasím	Souhlasím	Ani, ani	Nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím	Celkově
Česká rep.	8,5	31	36	17,8	6,7	100
Slovensko	5,2	36,6	37,2	16,8	4,1	100
Polsko	2,7	45,3	27,1	19,6	5,2	100
Maďarsko	6	22,7	32,9	28,7	9,9	100

Vnímané riziko postihu

1) Jak pravděpodobné je, že byste byl(a) dopaden(a) a potrestán(a), pokud byste v (...) nahlásil(a) zveličené nebo nepravdivé pojistné škody? (%)

	Není vůbec pravděpod.	Není moc pravděpod.	Pravděpodob.	Velmi pravděpodob.	Celkově
Česká rep.	16,6	22,5	37,8	23,2	100
Slovensko	27,9	21,1	31,6	19,3	100
Polsko	13,8	28,2	40,7	17,2	100
Maďarsko	19,5	16,5	34,2	29,7	100

2) Jak pravděpodobné je, že byste byl(a) dopaden(a) a potrestán(a), pokud byste v (...) koupil(a) něco, o čem jste se domníval(a), že to může být kradené? (%)

	Není vůbec pravděpod.	Není moc pravděpod.	Pravděpodob.	Velmi pravděpodob.	Celkově
Česká rep.	20,5	35,4	29,8	14,4	100
Slovensko	26,6	34,3	25,9	13,2	100
Polsko	17,2	37,5	33,4	11,9	100
Maďarsko	19,5	26,5	29,4	24,5	100

3) Jak pravděpodobné je, že byste byl(a) dopaden(a) a potrestán(a), pokud byste v (...) se dopustil(a) dopravního přestupku, jako je překročení rychlosti nebo projetí na červenou? (%)

	Není vůbec pravděpod.	Není moc pravděpod.	Pravděpodob.	Velmi pravděpodob.	Celkově
Česká rep.	12,3	28,5	36,8	22,4	100
Slovensko	17,1	30,2	36,3	16,4	100
Polsko	11,5	24,1	44,7	19,8	100
Maďarsko	15,3	19,7	35,3	29,7	100

Osobní morálka

1) Jak špatné jsou podle vás některé způsoby chování - nahlásit zveličené nebo nepravdivé pojistné škody? (%)

	Není vůbec špatné	Trochu špatné	Špatné	Velmi špatné	Celkově
Česká rep.	7,1	14,6	40	38,3	100
Slovensko	3,9	17,1	44,6	34,3	100
Polsko	4,3	14,6	42,8	38,4	100
Maďarsko	2,4	13,8	50,9	32,8	100

2) Jak špatné jsou podle vás některé způsoby chování - koupit něco, o čem jste se domníval(a), že to může být kradené? (%)

	Není vůbec špatné	Trochu špatné	Špatné	Velmi špatné	Celkově
Česká rep.	6	20,3	42	31,7	100
Slovensko	5,5	18,6	42,2	33,7	100
Polsko	1,6	8	38,9	51,6	100
Maďarsko	4,2	17,9	48,1	29,8	100

3) Jak špatné jsou podle vás některé způsoby chování - dopustit se dopravního přestupku, jako je překročení rychlosti nebo projetí na červenou? (%)

	Není vůbec špatné	Trochu špatné	Špatné	Velmi špatné	Celkově
Česká rep.	3,6	24,8	43,5	28,1	100
Slovensko	3,7	23,1	46,4	26,8	100
Polsko	1,5	17,1	44,1	37,3	100
Maďarsko	3,1	21,2	47,8	27,8	100

Ochota ke spolupráci s policií a soudy

1) Představte si, že byste byl(a) venku a viděl(a) někoho, jak srazil člověka k zemi a ukradl mu peněženku. Jak pravděpodobné je, že byste zavolal(a) policii?

	Není vůbec pravděpod.	Není moc pravděpod.	Pravděpodob.	Velmi pravděpodob.	Celkově
Česká rep.	2,2	9,2	39,4	49,2	100
Slovensko	4,5	12,8	47,5	35,2	100
Polsko	2,1	6,5	38,6	52,8	100
Maďarsko	3,8	9,8	39,5	46,9	100

2) Jak ochotný(á) byste byl(a) identifikovat osobu, která to udělala?

	Vůbec ne ochotný(á)	Ne moc ochotný(á)	Ochotný(á)	Velmi ochotný(á)	Celkově
Česká rep.	3,7	19,7	54,3	22,3	100
Slovensko	5,7	20,6	52,6	21,1	100
Polsko	5,1	35,1	42,7	17,1	100
Maďarsko	5,9	14,9	43,3	35,9	100

3) Jak ochotný(á) byste byl(a) svědčit proti obžalovanému u soudu?

	Vůbec ne ochotný(á)	Ne moc ochotný(á)	Ochotný(á)	Velmi ochotný(á)	Celkově
Česká rep.	10,1	34,4	43,9	11,6	100
Slovensko	10,4	25,4	46,5	17,7	100
Polsko	10	45,7	32,8	11,5	100
Maďarsko	12,1	20,8	37,2	30	100

Příloha 2: Měřící modely a vnitřní konzistence škál

Česká republika

	1 faktor	2 faktory	5 faktorů
Legalita (Cronbachovo $\alpha = 0.68$)	($\alpha = 0.54$)		
Soudy obvykle chrání zájmy bohatých a mocných před zájmy obyčejných lidí	0.74	0.77	0.77
Jak často podle vás berou soudci v České republice úplatky?	-0.60	-0.58	-0.58
Rozhodování a postupy soudů jsou příliš ovlivněny tlaky politických stran a politiků	0.64	0.63	0.62
Závazek poslušnosti (Cronbachovo $\alpha = 0.51$)			
Všichni mají povinnost podřídit se konečnému rozhodnutí soudu	-0.13	0.64	0.57
Všechny zákony se musí striktně dodržovat	-0.11	0.75	0.83
Udělat správnou věc občas znamená porušit zákon	0.17	-0.25	-0.24
Morálka (Cronbachovo $\alpha = 0.79$)			
nahlášení zveličené nebo nepravdivé pojistné škody			0.74
koupě kradeného zboží			0.84
dopravní přestupek			0.65
Vnímané riziko postihu (Cronbachovo $\alpha = 0.82$)			
nahlášení zveličené nebo nepravdivé pojistné škody			0.84
koupě kradeného zboží			0.82
dopravní přestupek			0.68
Ochota ke spolupráci (Cronbachovo $\alpha = 0.81$)			
zavolat policii			0.61
identifikovat osobu			0.93
svědčit			0.76
Chí-kvadrát	783.340 (9)	150.412(8)	545.183 (80)
p-hodnota	<0.001	<0.001	<0.001
CFI	0.600	0.926	0.952
TLI	0.333	0.862	0.937
RMSEA	0.191	0.087	0.049

Slovensko

	1 faktor	2 faktory	5 faktorů
Legalita (Cronbachovo $\alpha = 0.48$)	($\alpha = 0.38$)		
Soudy obvykle chrání zájmy bohatých a mocných před zájmy obyčejných lidí	0.51		0.58
Jak často podle vás berou soudci na Slovensku úplatky?	-0.49		-0.54
Rozhodování a postupy soudů jsou příliš ovlivněny tlaky politických stran a politiků	0.7		0.59
Závazek poslušnosti (Cronbachovo $\alpha = 0.34$)			
Všichni mají povinnost podřídit se konečnému rozhodnutí soudu	0.06		0.53
Všechny zákony se musí striktně dodržovat	0.06		0.77
Udělat správnou věc občas znamená porušit zákon	0.28		-0.09
Morálka (Cronbachovo $\alpha = 0.82$)			
nahlášení zveličené nebo nepravdivé pojistné škody			0.76
koupě kradeného zboží			0.90
dopravní přestupek			0.66
Vnímané riziko postihu (Cronbachovo $\alpha = 0.90$)			
nahlášení zveličené nebo nepravdivé pojistné škody			0.88
koupě kradeného zboží			0.90
dopravní přestupek			0.81
Ochota ke spolupráci (Cronbachovo $\alpha = 0.87$)			
zavolat policii			0.66
identifikovat osobu			0.97
svědčit			0.86
Chí-kvadrát	438.463 (9)		469.465 (80)
p-hodnota	<0.001		<0.001
CFI	0.547		0.960
TLI	0.245		0.947
RMSEA	0.161		0.051

Polsko

	1 faktor	2 faktory	5 faktorů
Legalita (Cronbachovo $\alpha = 0.61$)	($\alpha = 0.60$)		
Soudy obvykle chrání zájmy bohatých a mocných před zájmy obyčejných lidí	0.64	0.68	0.68
Jak často podle vás berou soudci v Polsku úplatky?	-0.60	-0.61	-0.61
Rozhodování a postupy soudů jsou příliš ovlivněny tlaky politických stran a politiků	0.69	0.69	0.68
Závazek poslušnosti (Cronbachovo $\alpha = 0.55$)			
Všichni mají povinnost podřídit se konečnému rozhodnutí soudu	-0.29	0.57	0.53
Všechny zákony se musí striktně dodržovat	-0.21	0.61	0.65
Udělat správnou věc občas znamená porušit zákon	0.40	-0.50	-0.50
Morálka (Cronbachovo $\alpha = 0.70$)			
nahlášení zveličené nebo nepravdivé pojistné škody			0.66
koupě kradeného zboží			0.77
dopravní přestupek			0.56
Vnímané riziko postihu (Cronbachovo $\alpha = 0.82$)			
nahlášení zveličené nebo nepravdivé pojistné škody			0.79
koupě kradeného zboží			0.86
dopravní přestupek			0.67
Ochota ke spolupráci (Cronbachovo $\alpha = 0.80$)			
zavolat policii			0.51
identifikovat osobu			0.92
svědčit			0.82
Chí-kvadrát	386.800 (9)	109.580(8)	338.765 (80)
p-hodnota	<0.001	<0.001	<0.001
CFI	0.715	0.923	0.959
TLI	0.526	0.857	0.946
RMSEA	0.156	0.086	0.043

Maďarsko

	1 faktor	2 faktory	5 faktorů
Legalita (Cronbachovo $\alpha = 0.61$)	($\alpha = 0.60$)		
Soudy obvykle chrání zájmy bohatých a mocných před zájmy obyčejných lidí	0.67	0.68	0.68
Jak často podle vás berou soudci v Maďarsku úplatky?	-0.64	-0.64	-0.65
Rozhodování a postupy soudů jsou příliš ovlivněny tlaky politických stran a politiků	0.68	0.68	0.68
Závazek poslušnosti (Cronbachovo $\alpha = 0.43$)			
Všichni mají povinnost podřídit se konečnému rozhodnutí soudu	-0.34	0.78	0.64
Všechny zákony se musí striktně dodržovat	-0.13	0.45	0.50
Udělat správnou věc občas znamená porušit zákon	0.35	-0.24	-0.32
Morálka (Cronbachovo $\alpha = 0.75$)			
nahlášení zveličené nebo nepravdivé pojistné škody			0.76
koupě kradeného zboží			0.75
dopravní přestupek			0.62
Vnímané riziko postihu (Cronbachovo $\alpha = 0.91$)			
nahlášení zveličené nebo nepravdivé pojistné škody			0.91
koupě kradeného zboží			0.90
dopravní přestupek			0.81
Ochota ke spolupráci (Cronbachovo $\alpha = 0.88$)			
zavolat policii			0.71
identifikovat osobu			0.96
svědčit			0.87
Chí-kvadrát	265.665 (9)	148.361(8)	408.096 (80)
p-hodnota	<0.001	<0.001	<0.001
CFI	0.780	0.880	0.961
TLI	0.633	0.774	0.948
RMSEA	0.191	0.087	0.051

Příloha 3: Výsledky korelačních analýz

Česká republika

	Effektivita	Procedurální s.	Distributivní s.	Legalita	Závazek posl.	Riziko postihu	Morálka	Ochota koop.
Effektivita	1.0000							
Procedurální s.	0.3201	1.0000						
Distributivní s.	0.2905	0.2472	1.0000					
Legalita	0.5431	0.3792	0.4794	1.0000				
Závazek poslušnosti	0.1278	0.1724	0.1297	0.1482	1.0000			
Riziko postihu	0.0289	0.0834	0.0185	0.0849	0.1307	1.0000		
Morálka	0.0783	0.0966	0.0671	0.1612	0.4282	0.3238	1.0000	
Ochota ke koop.	-0.0994	0.1374	0.0652	0.1829	0.2054	0.0683	0.2100	1.0000

Slovensko

	Effektivita	Procedurální s.	Distributivní s.	Legalita	Závazek posl.	Riziko postihu	Morálka	Ochota koop.
Effektivita	1.0000							
Procedurální s.	0.3814	1.0000						
Distributivní s.	0.2108	0.2261	1.0000					
Legalita	0.3972	0.2985	0.3902	1.0000				
Závazek poslušnosti	0.1130	0.0850	0.0410	0.0470	1.0000			
Riziko postihu	0.0199	0.0370	-0.0180	0.0318	0.0099	1.0000		
Morálka	0.0022	0.0109	-0.0324	0.0205	0.4253	0.2017	1.0000	
Ochota ke koop.	-0.0625	0.0518	-0.0148	0.0785	0.2287	0.0406	0.2392	1.0000

Polsko

	Efektivita	Procedurální s.	Distributivní s.	Legalita	Závazek posl.	Riziko postihu	Morálka	Ochota koop.
Effektivita	1.0000							
Procedurální s.	0.2576	1.0000						
Distributivní s.	0.2280	0.2568	1.0000					
Legalita	0.4472	0.3714	0.5016	1.0000				
Závazek poslušnosti	0.1427	0.2153	0.1284	0.1704	1.0000			
Riziko postihu	0.1304	0.1222	0.0832	0.1922	0.2183	1.0000		
Morálka	0.0697	0.1057	0.0410	0.0915	0.4632	0.2771	1.0000	
Ochota ke koop.	0.0177	0.0702	0.1335	0.1523	0.1529	0.0207	0.1697	1.0000

Maďarsko

	Efektivita	Procedurální s.	Distributivní s.	Legalita	Závazek posl.	Riziko postihu	Morálka	Ochota koop.
Effektivita	1.0000							
Procedurální s.	-0.3636	1.0000						
Distributivní s.	0.1739	0.1292	1.0000					
Legalita	0.2608	0.2396	0.4505	1.0000				
Závazek poslušnosti	0.0899	0.1468	0.0924	0.1609	1.0000			
Riziko postihu	0.0134	0.0482	0.0294	0.0148	0.1299	1.0000		
Morálka	0.0244	0.1014	0.1231	0.1924	0.3791	0.3003	1.0000	
Ochota ke koop.	0.0968	0.1972	0.0624	0.1602	0.1378	0.0908	0.1775	1.0000